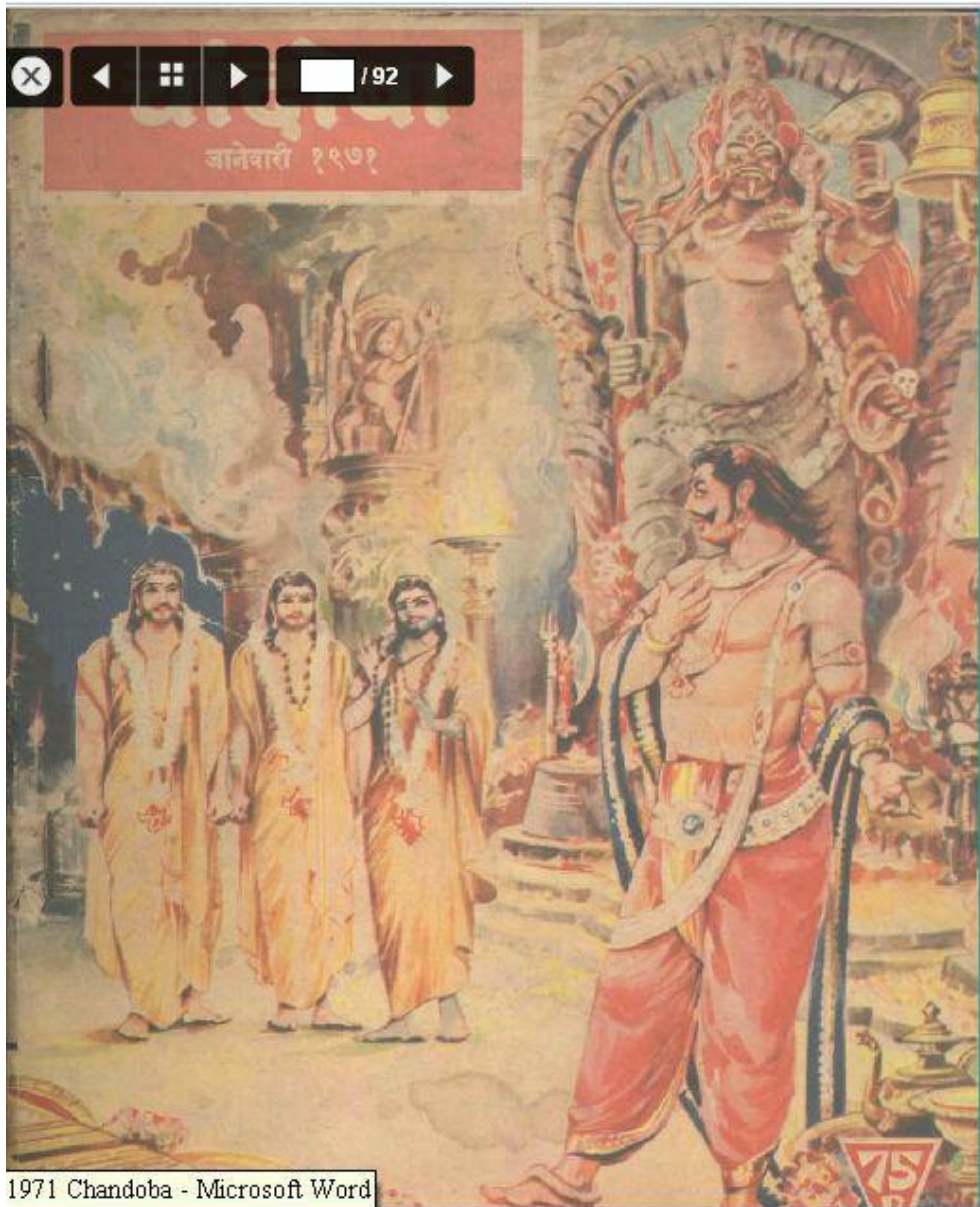

/92
जानेवारी १९७१
75
1971 Chandoba - Microsoft Word

अकल्पित यश

कपिशा नावाच्या नगरी माधवशर्मा नावाचा एक पंडित रहात असे. तो श्रीमंतच होता. त्याला श्यामला नावाची सुंदर मुलगी होती. ती आपल्या बापासारखी एक विदुषी व बुद्धिमान होती.

श्यामला लग्नाला योग्य झाली तेव्हां तिचे सौंदर्य व बुद्धिमत्ता यांचे वर्णन ऐकून अनेक ठिकाणाहून लोक मागणी घालू लागले. परंतु श्यामला अनेक प्रश्न विचारून तिला पहायला येणाऱ्या तरुणांचा उत्साह भंग करी आणि त्यांना निराश होऊन परत जावे लागे. जो तरुण तिच्या प्रश्नांची समाधानकारक अशी उत्तरे देईल त्याच्याशीच विवाह करावयाचा असा तिने मनातल्या मनात पण केला होता.

त्याच गावी राधाकांत नावाचा एक गरीब ब्राह्मण तरुण युवक रहात असे. त्याचा बाप भिक्षा मागून कुटुंबाचे पालन पोषण करीत असे. राधाकांत हुशार होता. त्याने गुरुसेवा करून विद्यार्जन केले होते. परंतु त्याची ज्ञानसंपादनाची तहान भागली नव्हती. आणखी विद्वानांच्या चरणी राहून ज्ञानार्जन करण्याची त्याच्या मनात इच्छा होती. 'उत्पद्यंते विलीयंते दरिद्राणां मनोरथाः' या न्यायाने त्याचे दारिद्र्य आड येई. म्हणून माधवशर्माच्या घरी तो, ते काही मदत करतील या आशेने आला होता.

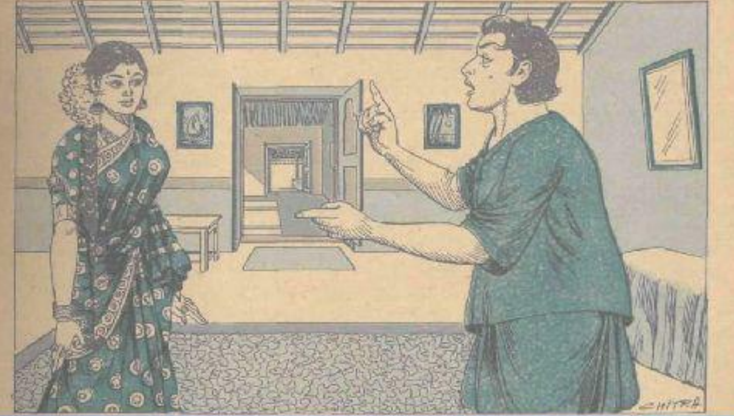
श्यामलाला वाटले की हा तरुण युवक देखील तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने आला असावा. असे समजून तिने त्याला प्रश्न विचारले. म्हणाली—"मला एक शंका आहे. मी कित्येकांना विचारले, पण एकाने देखील समाधानकारक उत्तर दिले नाही."

"ऐकू द्या तरी शंका कोणती ती!" राधाकांत म्हणाला.

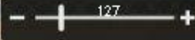
"इह परलोकांत कोण सुखी होतो आणि कोण दु:खी होतो?" श्यामलाने एकच प्रश्न विचारला.

"इहलोकी आणि परलोकी दोन्ही ठिकाणी संन्यासी सुखी होतो. त्याला सांसारिक चिंता नसते. तो कोणत्या तरी झाडाखाली पडून राहतो. जे मिळेल ते खाऊन त्यात संतोष मानतो. त्याच्या मनात लोभ किंवा मोह नसतो, म्हणून त्याला कधी निराश व्हावेच लागत नाही. अशा तऱ्हेने या जगात सुखपूर्वक राहून कोणत्याही बंधनात फसत नाही. म्हणून तो परलोकात जातो तेथेपण सुखी होतो. इहलोकी व परलोकी दु:खी होणारा मनुष्य भिकारी असतो. कारण इहलोकात त्याच्या इच्छा तृप्त होत नाहीत. त्याला उन्हात, पावसात वणवण फिरावे लागते, थंडी सहन करावी लागते. त्याचा सर्व काळ पोटाच्या चिंतेने व्यापलेला असतो. तरी त्याचे पोट कधी भरत नाही. तो आयुष्यात कधी दुसऱ्यावर उपकार करू शकत नाही. म्हणून त्याला परलोकी एक क्षणभरदेखील सुख मिळत नाही." राधाकांतने उत्तर दिले.

राधाकांतच्या या उत्तराने श्यामला खूष झाली-व त्याच्याशी विवाहास ती तयार झाली. परंतु राधाकांतच्या मनात विवाह

श्री वि. ना. एकबोटे

करण्याची इच्छाच नव्हती. व माधवशर्मा-कडून थोडी आर्थिक मदत मिळेल या आशेने तो आला होता. इतका वेळ श्यामलाशी बोलणे झाल्यावर त्याला वाटले की श्यामला देखील मदत करू शकेल. असा विचार करून तो श्यामलाला म्हणाला–"मी एक प्रश्न विचारावा म्हणतो. त्याचे तू उत्तर देऊ शकली नाहीस तर तुला तुझ्या वडिलांकडून मला थोडे आर्थिक सहाय्य देववावे लागेल."

श्यामलाने ती गोष्ट मान्य केली.

"या लोकात सुख भोगून परलोकांत कोण दु:ख भोगतो? या लोकात कष्ट सोसून परलोकात कोण सुखी होतो?" राधाकांतने श्यामलाला विचारले.

श्यामलाने विचार करून उत्तर दिले–"या लोकांत सुख व परलोकात कष्ट भोगणारा मनुष्य दुष्ट स्वभावाचा श्रीमंत मनुष्य असतो. तो पैसे मिळविण्यासाठी वाटेल ती कुकर्मे करतो आणि इतरांच्या तोंडचा सुखाचा घास ओढून स्वतः सुख मानतो. असा मनुष्य परलोकी सुखी कसा काय होईल? या जगात देहाला शिणवून परलोकी सुखी होणारा योगी असतो. इहलोकी शरीर कष्ट सहन करण्यात त्याला आनंद होतो. म्हणून मरण आल्यावर त्याला स्वर्ग मिळतो. तेथे तो सुखी होतो."

आपल्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर मिळाल्यामुळे राधाकांत निराश झाला. इतक्यात शर्मा तेथे येऊन म्हणाला–"मुला! तू माझ्या मुलीच्या प्रश्नाचे समाधानकारक असे उत्तर दिले आहेस. ती तुझ्याशी विवाहास तयार आहे. तू देखील होकार दिलास तर तुमचा दोघांचा विवाह करून द्यावा, म्हणतो."

राधाकांत अचानकपणे माधवशर्मा म्हणाला ते ऐकून चकित झाला. त्याच्या कल्पनेबाहेर त्याला यश मिळाले होते आणि त्याने श्यामलाशी विवाहास आपली संमती दिली.

परधन

एका गावी एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. तो दररोज चार घरी जाऊन पंचांग वाचून त्या दिवसाचे विशेष सांगे. त्याला त्याच्या यजमानांकडून जे मिळे त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चाले.

राजाला त्या ब्राह्मणाच्या दारिद्र्याची गोष्ट कळली. त्याने त्याला मदत करण्याचे ठरविले. म्हणून त्याने त्या ब्राह्मणाला मुद्दाम बोलाविले.

ब्राह्मणाने राजाच्या राजवाड्यात जाऊन त्या दिवसाची तिथि, नक्षत्र, शकुन अपशकुन कर्त्तव्य अकर्त्तव्य वगैरे गोष्टी सांगितल्या. राजाने त्या ब्राह्मणाला एक भोपळा देवविला. ब्राह्मण तो भोपळा घेऊन निघाला. वाटेत तो आणखी एका ब्राह्मणाच्या घरासमोर उभा राहून म्हणाला–"अहो, मला हा भोपळा मिळाला आहे! आमच्या घरी कोणी भोपळा खात नाही. म्हणून तुम्ही याचा उपयोग करा." असे सांगून गरीब ब्राह्मण तो भोपळा त्या ब्राह्मणाला देऊन आपल्या घरी परतला."

त्यानंतर दुसऱ्या ब्राह्मणाच्या बायकोने भोपळा फोडला तर त्यातून सोन्याचा एक गोळा बाहेर येऊन पडला.

"अरेरे, बिचाऱ्याने भोपळा समजून आम्हांला देऊन टाकला पण ह्यात सोने आहे. तुम्ही लवकर जाऊन त्याची वस्तु त्याच्याकडे पोचती करा. परधन बाळगणे किंवा उपभोगणे महापाप आहे." ब्राह्मणाची बायको नवऱ्याला म्हणाली.

परंतु तो बायकोला म्हणाला–"तुझे म्हणणे बरोबर आहे. पण त्या ब्राह्मणाच्या नशिबी गरीबी लिहिलेली दिसते आहे. नाही तर चालून आलेले धन तो असे आपल्या घरी टाकून गेला नसता. घरी आलेल्या लक्ष्मीला घराबाहेर घालविणारा मूर्ख ठरतो."

कु. सुरेखा तु. केसकर

"परंतु परधन हे नागासारखे आहे, हात लावला तर केव्हां कसे डसेल हे सांगता येणार नाही. मी म्हणते ते ऐका." बायको म्हणाली. परंतु ब्राह्मणाने तिकडे दुर्लक्ष केले.

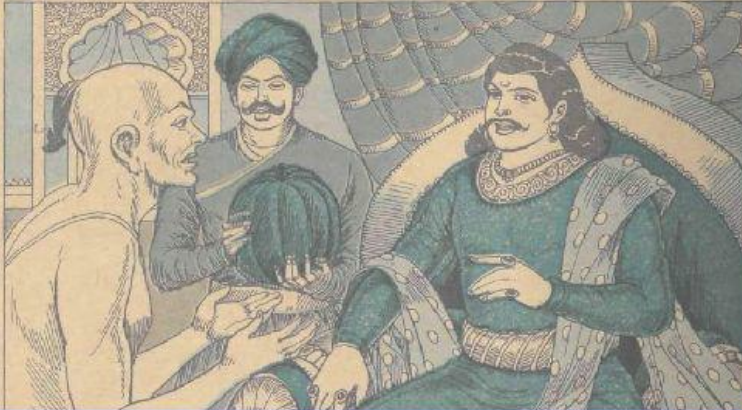
दुसऱ्या दिवशी गरीब ब्राह्मण पंचांग सांगायला राजाच्या घरी आला तेव्हां राजाने त्याला विचारले–"काय हो गुरुजी! काल तुम्ही भोपळ्याची भाजी करून खाल्लीत का? कसा होता?"

खरी गोष्ट सांगितली तर राजा रागावेल या भीतीने ब्राह्मणाने सपशेल खोटे सांगितले. म्हणाला–"होय महाराज! भाजी केली होती, सर्वांना फार आवडली.

ब्राह्मण त्यात सोने सापडल्याने काहीच बोलला नाही, हे पाहून चतुर राजाला वाटले की त्या ब्राह्मणाने भोपळा कोणाला तरी जशाचा तसा दान करून टाकला असावा. म्हणून तो म्हणाला–"काल जो भोपळा दिला होता तो लहान होता. आज आणखी मोठा देववितो. तो कसा आहे, उद्यां सांगा." असे सांगून राजाने ब्राह्मणाला आणखी एक मोठा भोपळा देवविला.

ब्राह्मण तो भोपळा पुन्हां त्याच ब्राह्मणाला देऊन घरी निघून गेला.

लोभी ब्राह्मणाला मोह आवरेना. त्याने लगेच तो कोहळा जमिनीवर आदळून

फोडला. त्यांतून एक नागसाप निघाला आणि ब्राह्मणाला चावण्यासाठी त्याच्यावर फूत्कार सोडू लागला.

"अग, हा तर नागसाप आहे. चावायला धावतो आहे. याला ठार केले पाहिजे." तो ब्राह्मण ओरडत होता.

"मी काल तुम्हांला सांगितले होते परधन हे नागासारखे भयंकर असते. पण काल तुम्ही माझ्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही." असे म्हणत ती बाई त्या गरीब ब्राह्मणाच्या घरी धावली आणि म्हणाली– "अहो, भावजी! आमच्या घरी लवकर येऊन आपलं सोनं घेऊन जा आणि आमच्या ह्यांना वांचवा. त्यांच्या पाठीमागे नागसाप लागला आहे. तुमच्या पायां पडते!"

त्या बिचाऱ्याला त्याचे सोने काय आणि साप काय हे काहीच समजले नाही. तो चकित् अवाक् होऊन तिच्या तोंडाकडे पहात उभा राहीला.

ती त्या ब्राह्मणाला त्याचा हात धरून आपल्या घरी ओढीत घेऊन गेली. तोंपर्यंत त्याच्या घरी पुष्कळ गर्दी जमली होती. लोभी ब्राह्मण घाबऱ्या घाबऱ्या घडलेली गोष्ट सांगत होता. गर्दी पाहून साप घाबरून कोठेतरी पळून गेला.

गरीब ब्राह्मणाला पाहताच सांपाच्या भीतीने थरथर कापणारा ब्राह्मण म्हणाला– "मी तुझे सोने गडप केले होते आणि आज म्हणून एक साप माझ्या पाठीस लागला होता. पण देवाच्या कृपेने तो साप पळून गेला. तू आपले सोने घेऊन जा कसा!"

राजाने पंचांग सांगणाऱ्या ब्राह्मणाच्या पाठोपाठ आपले शिपाई पाठवून दिले होते. त्यांनी सापाला ठार केले आणि घडलेले वृत्त राजाला जाऊन सांगितले. राजाने त्या ब्राह्मणाला मदत करण्यासाठी एवढा खटाटोप केला होता. त्याचा परिणाम शेवटी गोड झालेला पाहून त्याला आनंद झाला.

अमरवाणी

विपदि धैर्य, मथाम्युदये क्षमा,
सदसि वाक्पटुता, युधि विक्रमः,
यशसि चाभिरति, र्व्यसनं श्रुतौ,
प्रकृतिसिद्ध मिदं हि महात्मनां... ॥ १ ॥

[आपद्‌काली धैर्य, अभ्युदयकाली क्षमावृत्ती, सभेत वाक् चातुर्य, युद्धात शौर्य, कीर्तिलाभाची अभिरुचि, विद्याव्यसन ही थोर पुरुषांची लक्षणे होत.]

संपत्सु महतां चित्तं भवे दुत्पल कोमलं,
आपत्सु च महाशैल शिला संघातकर्कशं ॥ २ ॥

[वैभव व ऐश्वर्य प्राप्त असतां थोर पुरुषांचे हृदय कुमद पुष्पासारखे कोमल असते आणि आपद् काली खडकासारखे कठीण असते.]

प्रदानं प्रच्छन्नं, गृह मुपगते संभ्रम विधिः,
प्रियं कृत्वा मौनं, सदसि कथनं चाप्युपकृतेः,
अनुत्सोंके लक्ष्म्यां, निरभिभवसाराः परकथाः,
सतां केनोद्दिष्टं विषम मसिधाराव्रतमिदं ?... ॥ ३ ॥

[प्रसिद्धीची अपेक्षा न राखून दान करणे, अतिथि सत्कार करणे कोणाचे चांगले करून ते न सांगणे, कोणी उपकार केला तर तो जाहीर करणे, संपत्ति मिळाली तरी गर्व न करणे, हे सर्व गुण असिधारा व्रतासारखी आहेत. कोणी सांगितल्याने हे गुण अंगी येतील का ?]

शिलारथ

[२]

[खड्‌गवर्मा व जीवदत्त नावाचे दोघे तरुण क्षत्रिय वीर पद्मपूरचे महाराज पद्मसेन यांना शिकारीच्या प्रसंगी वांचविण्यास कारणीभूत झाले. संध्याकाळी राजधानीत हत्ती पिसाळल्यामुळे पळापळ चालू होती. अशा प्रसंगी खड्‌गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी मिळून त्या हत्तीला ठार केले. राजकन्या पद्मावतीने त्यांच्यावर पुष्पवृष्टी केली. त्यानंतर–]

मंत्री सोमदेवाने दिलेला सल्ला महाराज पद्मसेनाला फार आवडला. युवराणी पद्मावतीने शूर साहसी वीराशीच लग्न करीन, अशी फार पूर्वी प्रतिज्ञा केली होती. तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने अनेक राजकुमार आले होते. परंतु राजकन्येने काही तरी कारण सांगून त्यांना नकार दिला होता. राजकन्येने महाराजांना सांगून ठेवले होते की महाराजांचे जांवई होण्याची इच्छा मनात बाळगून अनेक राजकुमार येत आहेत. एकाहून एक सुंदर व हुशार पण आहेत. परंतु एकातही वीरोचित शौर्य व साहस नाही.

महाराजांना ती गोष्ट माहीत होती. म्हणून खड्‌गवर्मा व जीवदत्त यांचे शौर्य पाहून मनाचे समाधान झाल्यावरच महाराज पद्मसेनांनी आपल्या मुलीला दोघांपैकी एकाची निवड करण्यास सुचविण्याचे ठरविल

होते. प्राचीन काळातच अशा तऱ्हेने वाघा-सिंहाची सहजी शिकार करणाऱ्यां शूरांच्या कथा ऐकायला मिळत. पण आतां तर त्यांनी प्रत्यक्ष डोळ्यासमोर दोघांचे शौर्य पाहिले होते.

मंत्री सोमदेवाच्या आज्ञेप्रमाणे दोघां तरुणांच्या उतरण्याची व्यवस्था सरकारी पाहुण्यांच्या उतरण्याच्या जागी करण्यात आली. राजाने मुलीला बोलावून दोघां तरुण वीरांच्या शौर्य साहसाचे वर्णन करून विचारले–"मुली! या दोघांनी हत्तीचा वध केला ते तू प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले आहेस व आनंदाने तू त्यांच्या डोक्यावर पुष्पवृष्टी केली होतीस. तेव्हां दोघांपैकी तुला कोण जास्त पसंत पडला ते सांग."

पद्मावती स्मित करून म्हणाली–"बाबा! मी ते सर्व प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले. दोघांनी आपल्या शौर्य व साहसाचा परिचय दिला आहे. पण यात असामान्य असे मला काही दिसले नाही."

"तरमग असामान्य साहस व शौर्य तुझ्या मते काय, ते तर ऐकू दे. माझ्या मते खड्गवर्मा व जीवदत्त असामान्य शूर आहेत." राजा पद्मसेन म्हणाला.

"तरमग त्यांना माझ्यासमोर बोलवा. त्यांच्यात किती शौर्य आहे हे मी पाहणार आहे. त्यांना मी काही प्रश्न विचारणार आहे." तिने राजाला ते प्रश्न कोणते हे देखील सांगितले.

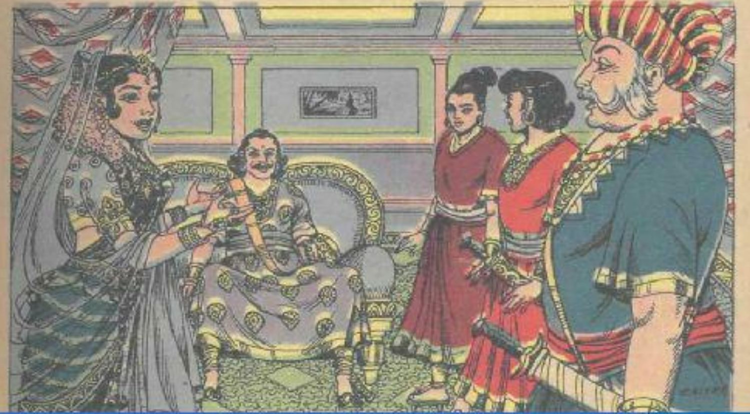
त्यानंतर राजाने खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना बोलावून आणायला नोकरांना पाठविले. दोघे थोड्या वेळाने हजर झाल्या-वर राजाने दोघांना विचारले–"तुम्ही दोघे देशाटनाला निघालां त्याचे कारण काय?"

ते ऐकून जीवदत्त म्हणाला–"महाराज! आमचा जन्म ज्या गांवी झाला त्या गावी आम्हांला, आम्ही संपादन केलेली शस्त्रास्त्र विद्या प्रदर्शन करण्यास संधी मिळाली नाही व मिळण्याची शक्यता पण नाही. म्हणून आम्ही देशाटन करण्याचे ठरविले. आपल्या कलेचे प्रदर्शन आपणांसमोर करण्याची इच्छा आहे."

"पण तुम्हांला आपल्या कलेचे प्रदर्शन कशासाठी करावयाचे आहे?" राजाने पुन्हा विचारले. राजाचा तो प्रश्न खड्ग-वर्माला अपमानाचा वाटला की काय कोण जाणे? त्याचा चेहरा रागाने लाल बुंद झाला. जीवदत्तने आपल्या मित्राच्या खांद्या-वर हात ठेवून त्याला थोडे शांत व्हावयास सुचविले आणि स्मित करून म्हणाला–"महाराज! जंगलात बसून तपश्चर्या करणे हे एक काम सोडून बाकी सर्व कामे स्वतःच्या उदरभरणार्थंच मनुष्याला करावी लागतात. परंतु आम्ही कीर्ती व मान या दोन्हीबरोबर उदर निर्वाह होऊ शकला तर बरा या उद्देश्याने प्रयत्न करतो आहो."

राजाने जीवदत्तचे ते उत्तर ऐकून सहेतुक आपल्या मुलीकडे पाहिले. पद्मावती मंत्री सोमदेवांकडे पाहून म्हणाली–"मी येथे कां हजर आहे हे या दोघां वीरांनी कळले असणार!"

ते ऐकून खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी परस्परांकडे मार्मिकपणे पाहिले.

सोमदेवाला वाटले की दोघां तरुणांना राजकन्येचा हेतू कळला नसावा. म्हणून तो म्हणाला–"युवराणीसाठी योग्य वर मिळावा म्हणून महाराजांचा प्रयत्न चालू आहे. राजकन्या असामान्य अशा शूर तरुणाशीच विवाहास तयार आहेत." त्यानंतर राजकन्येने पूर्वी कित्येक राजकुमारांना कां व कशा तऱ्हेने नकार दिला होता हे सांगितले.

"खड्गयुद्धात माझी बरोबरी करू शकेल असा खड्गवीर दुनियेत तरी जन्मला नसावा." खड्गवर्मा म्हणाला.

मी युद्ध विद्येबरोबर मंत्रतंत्रांचा पण अभ्यास केलेला आहे. या दोन्ही विद्यांत माझी बरोबरी करण्याची हिंमत कोणी दाखवील असे मला नाही वाटत." जीवदत्त म्हणाला.

ते ऐकून राजकन्या पद्मावती एकदम मागे वळून आपल्या सखीच्या हातातून काही तरी वस्तु घेऊन ती दोघां तरुणांना दाखवीत म्हणाली–"हा एक शिलारथ आहे. विन्ध्य पर्वतात जो खरा शिलारथ आहे त्याचा हा लहानसा नमुना आहे. तो रथ हालवून दाखवील तोच खरा वीरपुरुष व जगातला सर्वात शक्तिशाली असा वीर ठरेल. मी त्याच्याशीच लग्न करीन."

पद्मावती म्हणाली ते ऐकून राजा व मंत्री दोघे चकित झाले. कारण त्यांनी त्या दिवसापर्यंत त्या शिलारथाविषयी पूर्वी कधी ऐकले नव्हते. राजा लगेच राजकन्येजवळ येऊन उभा राहला व तिच्या हातातला शिलारथाचा नमुना घेऊन न्याहाळून पाहू लागला. मंत्री सोमदेव चकित होऊन शिलारथाकडे पहात उभा राहला.

जीवदत्तने खड्गवर्माच्या कानात हळूच काही तरी सांगितले. नंतर महाराजांकडे वळून म्हणाला–"महाराज! हा शिलारथ ज्या मोठ्या शिलारथाचा नमुना आहे असे सांगण्यात आले आहे, तसा खरा शिलारथ [illegible] कसा काय विश्वास करायचा आम्ही? याला काही प्रमाण?"

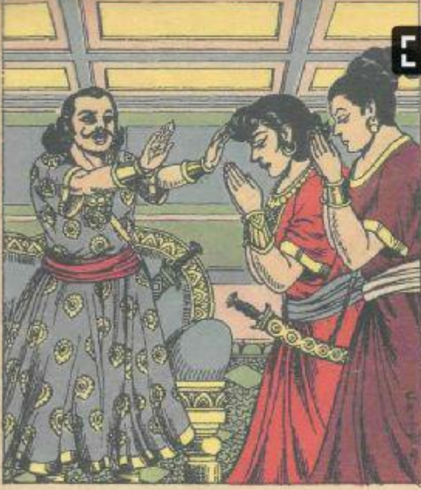
राजाने राजकन्येकडे प्रश्नार्थी पाहिले राजकुमारी मंदहास्य करीत म्हणाली–"याचे प्रमाण सामान्य माणसांकडून मला मिळाले नसून मानवेतर महाशक्तींकडून मिळाले आहे."

"युवराणीशी विवाहाची अपेक्षा असो किंवा नसो, पण आम्ही स्वतःच्या शौर्य व साहसाची परीक्षा देण्यासाठी विन्ध्य पर्वतातील त्या शिलारथाच्या शोधार्थ व त्याला हालवण्याचा प्रयत्न करून पाहण्यासाठी जाणार आहो. परंतु महाराज त्या मानवेतर शक्तीचा परिचय आम्हांला थोडा फार तरी मिळायला नको का?" जीवदत्तने विचारले.

"होय मुली! ती माहिती देणे न्यायोचित्त दिसते!" राजा म्हणाला.

पद्मावती आठवण केल्यासारखे करून म्हणाली–"गेल्या पौर्णिमेला मी गच्चीवर झोपले होते. मध्यरात्रीच्या सुमारास कसला तरी आवाज ऐकून जागी झाले. त्यावेळी एका मोठ्या राक्षसासारखा दिसणारा काळा ढग आकाशातून उडत उडत आला व ठीक माझ्यावर येऊन थांबला. मी

घाबरून जाऊन आपल्या सखींना जागी करणार होते की त्याने आपला हात खाली केला आणि त्याच्या हातातून हा शिलारथाचा नमुना खाली गच्चीवर 'पट्' दिशी पडला. त्या आवाजाने माझ्या सखींच्या झोपा मोडल्या. त्याच वेळी तो काळा ढगाकृती राक्षस अदृश्य झाला. ह्या शिलारथाला एक लहानशी चिट्ठी बांधलेली होती. त्या चिट्ठीत हे शब्द लिहिलेले होते,–'या शिलारथाच्या आकृतीचा एक भव्य शिलारथ विन्ध्य पर्वतात आहे.' मी ती चिट्ठी तुमची खात्री करून देण्यासाठी मागवून दाखवू का?"

राजा पद्मसेन व मंत्री सोमदेव ते ऐकून काही सुचविणार होतेसे दिसले. परंतु त्याच वेळी जीवदत्त म्हणाला–"राजकुमारीने सांगितले त्यावर आमचा पूर्ण विश्वास आहे. आकाशात ढगासारखा विहार करणारा कोणी यक्ष, किन्नर किंवा राक्षस असेल! त्याने स्वार्थबुद्धीने हा शिलारथाचा नमुना राजकुमारीजवळ टाकला असेल. आम्हांला त्याच्याशी काही कर्तव्य नाही. आतां आम्हांला निरोप द्यावा. उद्यां सकाळी आम्ही त्या मूळ शिलारथाच्या शोधार्थ निघू."

"मी तुमचे शौर्य व साहस उघड्या डोळ्यांनी पाहिले आहे. तुम्हांला तुमच्या प्रयत्नात यश येवो हा माझा आशीर्वाद." राजा पद्मसेन म्हणाला.

"मी देखील तुम्हां दोघांना आशीर्वाद देतो. तुम्हां दोघांपैकी जो कोणी थोर वीर ठरेल त्याच्याबरोबर राजकन्येचा विवाह करून देण्यात येईल." मंत्री सोमदेव म्हणाला.

जीवदत्त एक पाऊल पुढे टाकीत म्हणाला–"शिलारथाचा तो नमुना जवळून जरा पहायला मिळेल का? त्या विन्ध्य पर्वतात प्राचीन काळी कित्येक मोठमोठी नगरे स्थापित झाली व धुळीत मिळून गेली. असे अनेक शिलारथ असण्याची शक्यता आहे. परंतु आम्हांला या शिलारथाच्या नमुन्याचा शिलारथ शोधून काढावयाचा आहे आणि त्याला जागचा हलवायचा आहे!"

राजाने शिलारथाचा तो नमुना जीवदत्तच्या हातात दिला. जीवदत्त व खड्गवर्मा दोघांनी तो लक्षपूर्वक पाहून घेतला. नंतर तो राजाला परत देऊन दोघे अतिथिशालेकडे निघून गेले.

तों पर्यंत बरीच रात्र उलटून गेली होती. खड्गवर्मा व जीवदत्त झोपण्याच्या तयारीत होते. खड्गवर्माला झोप लागली होती. थोड्यावेळाने कसला तरी आवाज झालेला ऐकून जीवदत्तने डोळे उघडून पाहिले. कोणी दोघे जण तोंडावर बुरखा टाकून भिंतीला पाडलेल्या भोकाजवळ उभे होते. तसाच आणखी एक बुरखेवाला त्याच वेळी भोंकातून आत आला.

ते लोक दोघांचा वध करण्यासाठी आले असल्याचा संशय येताच जीवदत्तने खड्गवर्माला मोठ्याने हाक मारली. म्हणाला–"उठ! मारेकरी आत शिरले आहेत." असे म्हणत त्याने लगेच आपला मंत्रदंड उचलला.

तिघां बुरखेवाल्यांनी एकदम आपापल्या तलवारी उपसल्या. तिघांपैकी दोघे

जीवदत्तावर धावले व एक जण खड्गवर्मा-वर धावला. जीवदत्तने स्वतःचा बचाव तर केलाच आणि खड्गवर्माच्या रक्षणार्थ पण धावला. त्याने आपला मंत्रदंड एका मारेकऱ्याच्या टाळक्यात मारला. त्या बरोबर बेशुद्ध होऊन तो मनुष्य जमिनीवर कोसळला तो पुन्हा उठला नाही.

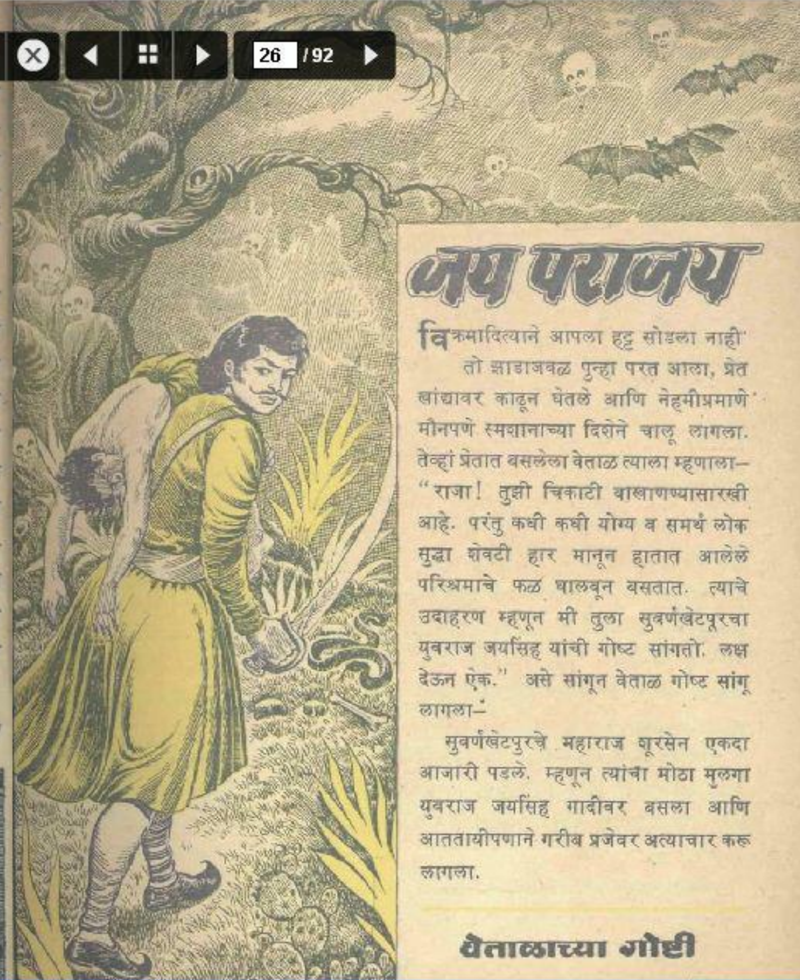
त्याच वेळी खड्गवर्माची झोप मोडली. आपला एक साथी ठार झालेला पाहून उरलेले दोघे मारेकरी भोकांतून पळून जाण्याचा प्रयत्न करू लागले. एक जण भोकांतून पसार झाला आणि दुसरा अर्धा अधिक बाहेर गेला असेल नसेल, तेवढ्यात जीवदत्तने त्याचा पाय धरून त्याला आत ओढले आणि भिंतीजवळ अर्धमेल्या स्थितीत फेकून दिले.

"पळून गेलेल्या माणसाला मी पाहून घेतो," असे सांगून खड्गवर्मा भोकातून बाहेर निघून गेला. तो पर्यंत पळून गेलेला मनुष्य आवाराच्या भिंतीपर्यंत पोचला होता. खड्गवर्मा ओरडून म्हणाला—"पळपुट्या! थांब! पाठ दाखविणाऱ्या शत्रूचा मी वध करणार नाही. पण तू पळण्याचा प्रयत्न केलास तर मात्र प्राणास मुकशील."

परंतु त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करून तो भिंतीवर उडी मारून चढला. पलीकडे निसटून जाण्यासाठी तो भिंतीला धरून उतरत असतां खड्गवर्मा जवळ येऊन पोचला. खड्गवर्माला त्या बुरखेवाल्याचे फक्त पाय दिसत होते. त्याने दुरूनच त्या बुरखेवाल्याच्या पायावर तलवार फेकली व व त्याचा नेम बरोबर लागल्यामुळे बुरखे-वाल्याचा पाय कापला जाऊन भिंतीच्या आतल्या बाजूला पडला आणि बुरखेवाला पलीकडच्या बाजूला पडला. त्याच वेळी दोन पहारेकरी त्या बाजूला धावत आले.

(पुढे चालू)

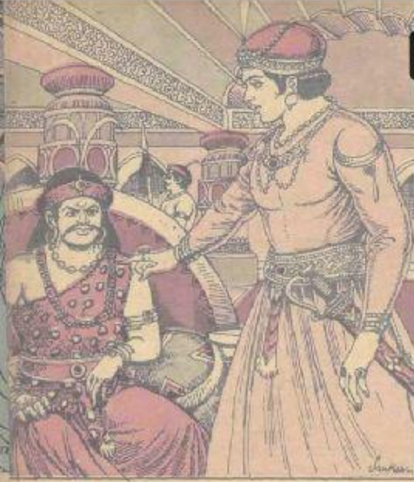

जय पराजय

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ पुन्हा परत आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुझी चिकाटी वाखाणण्यासारखी आहे. परंतु कधी कधी योग्य व समर्थ लोक सुद्धा शेवटी हार मानून हातात आलेले परिश्रमाचे फळ घालवून बसतात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सुवर्णखेटपूरचा युवराज जयसिंह यांची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

सुवर्णखेटपुरचे महाराज शूरसेन एकदा आजारी पडले. म्हणून त्यांचा मोठा मुलगा युवराज जयसिंह गादीवर बसला आणि आततायीपणाने गरीब प्रजेवर अत्याचार करू लागला.

जयसिहाला अधिकाराचा मोह फार होता. सत्ता गाजविण्यात त्याला मजा वाटत असे. स्वतःचे जेवढे राज्य होते तेवढ्यावर त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. म्हणून त्याने शेजारच्या राज्यांवर स्वाऱ्या करून ती राज्ये जिंकली आणि राज्यांच्या राजांना आपले मांडलिक करून घेतले.

त्याने तोमरपुर नावाच्या एका रानातल्या राज्यावर स्वारी केली. ते राज्य लहानसे होते. त्या राज्याचा अधिपति वीरोत्तुंग त्या युद्धात हारला.

जयसिहाने त्याच्या राजवाड्यात शिरून असा हुकूम सोडला की संधीच्या अटी पुऱ्या होईपर्यंत वीरोत्तुंगाच्या कुटुंबातील एकाही व्यक्तीला राजवाड्याबाहेर जायला परवानगी मिळणार नाही. वीरोत्तुंगच्या कुटुंबातल्या माणसांची ओळख करून घेत असतां त्याची नजर वीरोत्तुंगाची मुलगी शरावती हिच्यावर पडली. ती एक अप्रतिम सुंदर राजकन्या होती. तिला पाहतांच जयसिह ती शत्रूची मुलगी आहे हे देखील विसरून गेला. लग्न करायचे तर तिच्याशीच असे त्याने मनाशी ठरवून टाकले.

तो विचार मनात आल्यावर वीरोत्तुंगाविषयी त्याच्या मनात बदल झाला. तो त्याला म्हणाला–"आपण शत्रुभाव सोडून काही तरी संधी किंवा तह करून घेऊया का. संधीच्या इतर कोणत्याही अटींची गरज नाही. तू जर आपल्या मुलीचा विवाह माझ्याशी करून द्यायला तयार असशील तर मी तुझे राज्य तुला परत करायला तयार आहे."

"यासंबंधी मी आपल्या मुलीला विचारल्याशिवाय काहीच उत्तर देऊ शकणार नाही." वीरोत्तुंग म्हणाला.

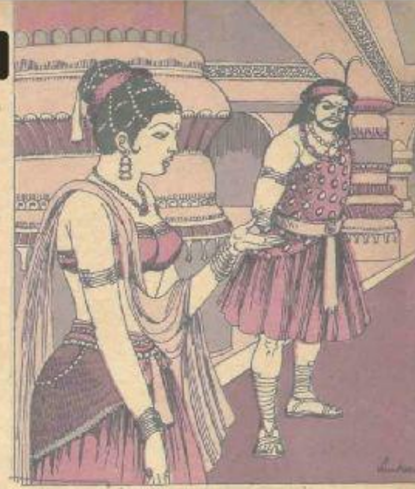
त्याने आपल्या मुलीला तिचा विचार जाणण्यासाठी विचारले तेव्हां ती म्हणाली– "विवाहासंबंधी माझे स्वतःचे असे निराळ मत नाही. तुम्ही माझे लग्न ज्या कोणाशी करून द्याल त्याच्याशी मी विवाह करून घेण्यास खुशीने तयार होईन."

"जयसिहासारख्या क्रूर माणसाशी तुझा विवाह करून देण्यास माझे मन मानत नाही. तो सुंदर आहे, शूर आहे. पण तितकाच तो क्रूरपण आहे. त्याला राज्य व सत्ता दोन्हींचा फार मोह आहे. परंतु मी त्याच्याशी तुझा विवाह करून देण्यास नकार दिला तर तो तुझ्या इच्छेविरुद्ध बळजबरीने तुझ्याशी विवाह करून घेईल; आणि आपले सर्वांचे फार नुकसान करण्यासही मागेपुढे पाहणार नाही." वीरोत्तुंग म्हणाला.

"तरमग बाबा! तुम्ही त्याच्या इच्छेप्रमाणेच करा." शरावती म्हणाली.

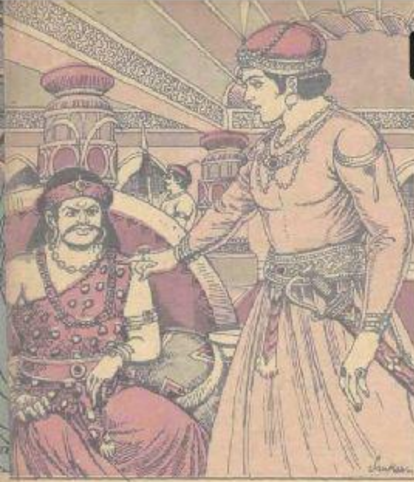
वीरोत्तुंगाने जयसिहाला कळविले की शरावती त्याच्याशी विवाहास तयार आहे. ते कळल्यावर जयसिह सुमुहूर्त पाहून लग्नाच्या तयारीस लागला. शरावतीला भेटून तिच्याशी बोलण्याची त्याच्या मनात फार फार इच्छा होती. परंतु त्याला तशी संधी मिळाली नाही.

एक दिवशी शरावती आपल्या दोघां तिघां मैत्रिणींबरोबर नगराबाहेरच्या डोंगरावर काळीच्या दर्शनासाठी गेली होती. ते कळल्यावर जयसिहपण तिला भेटण्यासाठी एकटाच त्या देवळाच्या दिशेने निघाला. वाटेत डोंगराच्या दोन्ही बाजूला एक मोठे जंगल होते.

जयसिह त्या वाटेने जात असतां शरावती सखींबरोबर परत येत होती. ती जवळ आल्याबरोबर जयसिह तिला म्हणाला– "मला तुझ्याशी एकांतात काही बोलायचे आहे."

"ठीक आहे!" असे शरावती म्हणाली व तोच संकेत समजून तिच्या मैत्रिणी बाजूला झाल्या.

जयसिहाला अधिकाराचा मोह फार होता. सत्ता गाजविण्यात त्याला मजा वाटत असे. स्वत:चे जेवढे राज्य होते तेवढ्यावर त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. म्हणून त्याने शेजारच्या राज्यांवर स्वाऱ्या करून ती राज्यें जिंकली आणि राज्यांच्या राजांना आपले मांडलिक करून घेतले.

त्याने तोमरपुर नावाच्या एका रानातल्या राज्यावर स्वारी केली. ते राज्य लहानसे होते. त्या राज्याचा अधिपति वीरोत्तुंग त्या युद्धात हारला.

जयसिहाने त्याच्या राजवाड्यात शिरून असा हुकूम सोडला की संधीच्या अटी पुऱ्या होईपर्यंत वीरोत्तुंगाच्या कुटुंबातील एकाही व्यक्तीला राजवाड्याबाहेर जायला परवानगी मिळणार नाही. वीरोत्तुंगच्या कुटुंबातल्या माणसांची ओळख करून घेत असतां त्याची नजर वीरोत्तुंगाची मुलगी शरावती हिच्यावर पडली. ती एक अप्रतिम सुंदर राजकन्या होती. तिला पाहतांच जयसिह ती शत्रूची मुलगी आहे हे देखील विसरून गेला. लग्न करायचे तर तिच्याशीच असे त्याने मनाशी ठरवून टाकले.

तो विचार मनात आल्यावर वीरोत्तुंगाविषयी त्याच्या मनात बदल झाला. तो त्याला म्हणाला–"आपण शत्रुभाव सोडून काही तरी संधी किंवा तह करून घेऊया का. संधीच्या इतर कोणत्याही अटींची गरज नाही. तू जर आपल्या मुलीचा विवाह माझ्याशी करून द्यायला तयार असशील तर मी तुझे राज्य तुला परत करायला तयार आहे."

"यासंबंधी मी आपल्या मुलीला विचारल्याशिवाय काहीच उत्तर देऊ शकणार नाही." वीरोत्तुंग म्हणाला.

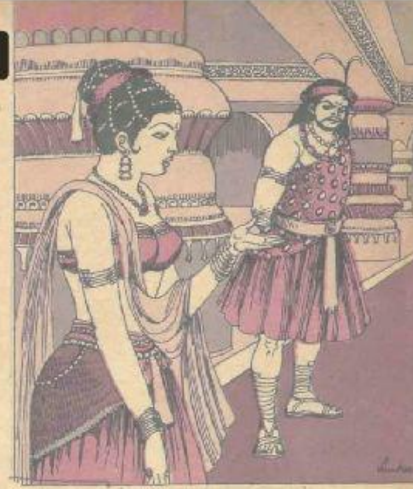
त्याने आपल्या मुलीला तिचा विचार जाणण्यासाठी विचारले तेव्हां ती म्हणाली–"विवाहासंबंधी माझे स्वत:चे असे निराळ मत नाही. तुम्ही माझे लग्न ज्या कोणाशी करून द्याल त्याच्याशी मी विवाह करून घेण्यास खुशीने तयार होईन."

"जयसिहासारख्या क्रूर माणसाशी तुझा विवाह करून देण्यास माझे मन मानत नाही. तो सुंदर आहे, शूर आहे. पण तितकाच तो क्रूरपण आहे. त्याला राज्य व सत्ता दोन्हींचा फार मोह आहे. परंतु मी त्याच्याशी तुझा विवाह करून देण्यास नकार दिला तर तो तुझ्या इच्छेविरुद्ध बळजबरीने तुझ्याशी विवाह करून घेईल; आणि आपले सर्वांचे फार नुकसान करण्यासही मागेपुढे पाहणार नाही." वीरोत्तुंग म्हणाला.

"तरमग बाबा! तुम्ही त्याच्या इच्छेप्रमाणेंच करा." शरावती म्हणाली.

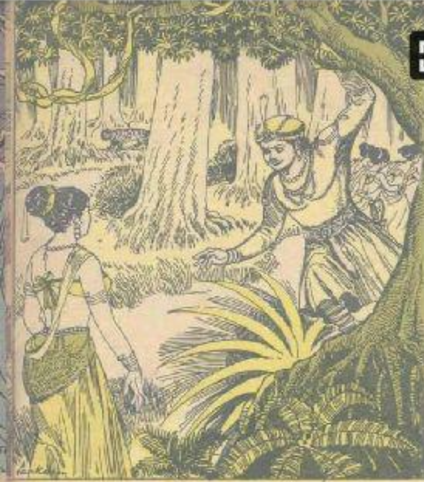
वीरोत्तुंगाने जयसिहाला कळविले की शरावती त्याच्याशी विवाहास तयार आहे. ते कळल्यावर जयसिह सुमुहूर्त पाहून लग्नाच्या तयारीस लागला. शरावतीला भेटून तिच्याशी बोलण्याची त्याच्या मनात फार फार इच्छा होती. परंतु त्याला तशी संधी मिळाली नाही.

एक दिवशी शरावती आपल्या दोघां तिघां मैत्रिणींबरोबर नगराबाहेरच्या डोंगरावर कालीच्या दर्शनासाठी गेली होती. ते कळल्यावर जयसिहपण तिला भेटण्यासाठी एकटाच त्या देवळाच्या दिशेने निघाला. वाटेत डोंगराच्या दोन्ही बाजूला एक मोठे जंगल होते.

जयसिह त्या वाटेने जात असतां शरावती सखींबरोबर परत येत होती. ती जवळ आल्याबरोबर जयसिह तिला म्हणाला–"मला तुझ्याशी एकांतात काही बोलायचे आहे."

"ठीक आहे!" असे शरावती म्हणाली व तोच संकेत समजून तिच्या मैत्रिणी बाजूला झाल्या.

"मी आजपर्यंत एकाही मुलीवर प्रेम केले नाही, पण तुला पाहल्याबरोबर माझे मन हिरावूंन गेले. तेव्हांपासून तुझ्या-वडिलांचे राज्य हरण करण्याचा विचार मी आपल्या मनातून काढून टाकला. तू माझ्याशी विवाह करण्यास तयार असल्याचे तुझ्या वडिलांनी मला सांगितले. परंतु तू ही कबुली, तुझे माझ्यावर प्रेम आहे म्हणून दिलीस की मी तुझ्या वडिलांचे राज्य जिंकले व नकार देणे बरोबर होणार नाही म्हणून दिलीस?" जयसिहाने शरावतीला विचारले.

"मला प्रेम किंवा प्रणय हे काही कळत नाही. आपण युद्धात जिंकलात व माझे बाबा हारले, त्याच्याशी माझा काहीच संबंध नाही. माझे वडील ज्याच्याशी माझे लग्न ठरवितील त्याच्याशी करावयाचे एवढेच काय ते मला माहीत आहे." शरावती म्हणाली.

जयसिंह शरावतीला काही उत्तर देणार इतक्यात तिच्या मैत्रिणी मोठ्याने ओरडल्या–"वाघ, वाघ! वांचवा!"

शरावती व जयसिंहाने मागे वळून पाहिले तर खरोखरच एक वाघ त्यांची वाट अडवून उभा होता. शरावतीच्या सखी पळून दूर जात होत्या आणि वाघ शरावती व जयसिंहाकडे पहात एकेक पाऊल पुढे येत होता.

"शरावती, तू आता पळ!" असे म्हणत जयसिंह शेजारच्या एका झाडावर चढला. वाघ दूरच सुमारे वीस पंचवीस पावलावर होता. शरावती बेशुद्ध होऊन खाली पडली.

त्याच वेळी कोठून तरी एक बाण येऊन वाघाला लागला. त्याच्या पाठोपाठ एक व्याध त्या बाजूला आला. त्याने आपला सुरा काढला आणि तो वाघावर तुटून पडला. त्या वाघाला त्या तरुण व्याधाने ठार केले, परंतु वाघाशी झुंजत असता तो तरुण जखमी झाला.

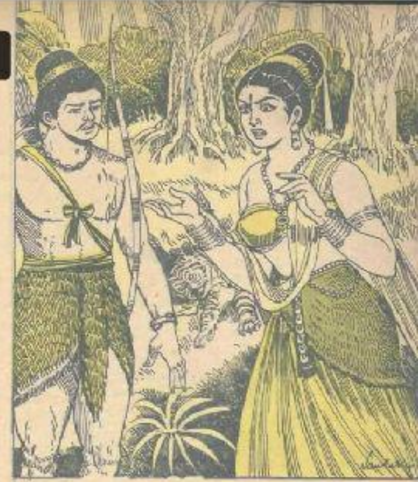
वाघाला ठार करून तो तरुण शरावती जवळ आला. त्याचे शरीर रक्तबंबाळ झाले होते, तरी शरावती बेशुद्ध होऊन पडली होती, तिला उचलून तो तलावाकडे निघाला. इतक्यात शरावती शुद्धीवर आली व म्हणाली–"मला खाली उतरव! मी स्वतः चालू शकेन."

त्या तरुणाने शरावतीला खाली उतरवून ठेवले. तिने चारीबाजूला पाहिले. तेव्हां तिला वाघ मरून जमिनीवर पडलेला दिसला. तिने आश्चर्याने त्या तरुण व्याधाचे रक्तबंबाळ झालेले शरीर पाहिले आणि विचारले–"हे सर्व काय झाले? तू ठार केलेस या वाघाला?"

"होय! मी वेळेवर वाघाला पाहिले, नाहीतर काय झाले असते कोणास ठाऊक?" व्याध म्हणाला.

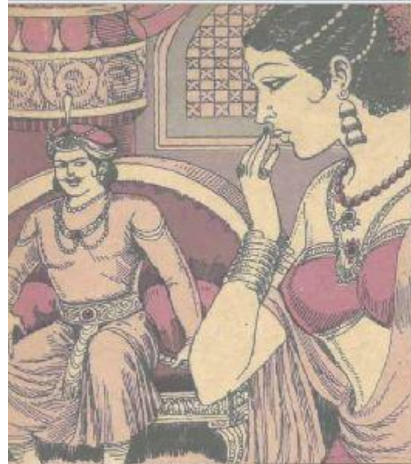
"तू चल माझ्याबरोबर, मी तुझ्या औषध पाण्याची व्यवस्था करते." असे म्हणत शरावती निघाली. जयसिंह झाडावरून उतरून आश्चर्य चकित होऊन हे सर्व दृश्य पाहू लागला.

आपल्या सखींना बोलावून त्या व्याधाला बरोबर घेऊन शरावती, जयसिंह झाडावरून उतरला की अजून झाडावरच आहे, हे

पाहील्याशिवाय निघून गेली. राजवैद्यांनी व्याधाच्या जखमा धुवून औषधपाणी केले. मलमपट्टी बांधून त्याला राजवाड्याच्या एका खोलीत झोपविले.

जयसिंह थोड्या वेळाने राजवाड्यात परत आला. रात्री तो वीरोत्तुंगला भेटून म्हणाला–"मी तुझ्या मुलीशी लग्न करण्याचा आपला विचार बदलला आहे. मी विनाकारण तुम्हांला त्रास दिला. विवाहासाठी जी तयारी झाली आहे ती फुकट जाऊ नये यासाठी योग्य वर पाहून तू तिचे लग्न करून दे. उद्यां मी आपल्या सैन्यासह आपल्या देशात परत जातो. तुझ्याशी

माझे कधी युद्ध झाले होते ही गोष्टच तू विसरून जा."

वीरोत्तुंगला जयसिह म्हणाला ते खरेच वाटेना. त्याचा स्वत:च्या कानावर विश्वासच बसेना.

तो जयसिहला म्हणाला–"आपण म्हणालात ते मी आपल्या मुलीला सांगू म्हणता ?"

त्या दिवशी शरावतीने जयसिहाला स्वत: जाऊन विचारले–"आपण माझ्या विवाहाचा विचार मनातून काढून टाकला, हे खरे का ?"

"होय, खरे आहे!" जयसिह म्हणाला.

"आपण काल वाघ येण्यापूर्वी मला प्रेम आहे का विचारले होते. तेव्हां मी प्रेम कशाला म्हणतात हे मला माहीत नाही, असे म्हटले होते. त्या प्रश्नाचे खरे उत्तर मी आता देणार आहे. प्रेम कशाला म्हणतात हे मला आता कळले आहे. माझे आपल्यावर प्रेम आहे. आपण उद्या जाऊ नये."

जयसिह त्या प्रमाणे दुसऱ्या दिवशी थांबला. त्याचा शरावतीबरोबर विवाह झाला आणि दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले– "राजा! माझ्या मनात एक शंका येते. जयसिहावर तिचे प्रेम आहे हे शरावतीचे म्हणणे खोटे नाही का? जयसिहाने स्वत: निघून जातो असे सांगितल्यावर शरावतीला आनंद होण्याऐवजी की पीडा गेली, तिने स्वत: त्याला थांबायला कां सांगितले? वाघाला मारणाऱ्या व्याधाला आपल्याबरोबर राजवाड्यात बोलावून नेत असतां तिने जयसिहाकडे वळून पाहिले देखील नव्हते. मग तिच्या मनात जयसिहावर एकाएकी प्रेम कसे काय जडले? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"जयसिहाला आपल्या शौय पराक्रमाचा अभिमान होता. परंतु त्याचे शरावतीवर खरेखुरे प्रेम होते. शरावतीचे पण आपल्यावर प्रेम असले पाहिजे असे मनापासून त्याला वाटत होते. त्यासाठीच तो तिला एकांतात भेटायला गेला होता. परंतु राज्ये जिंकणे सोपे आहे तितके हृदये जिंकणे सोपे नाही हे त्याला माहीत नव्हते. म्हणून त्याने शरावतीशी विवाह करण्याचा विचार बदलला. या शिवाय तो शरावतीचे वाघापासून रक्षण करू शकला नाही आणि एका सामान्य व्याधाने तिचे रक्षण केले. म्हणून तो निराश झाला. परंतु जयसिहाने वीरोत्तुंगाला राज्य परत देऊन स्वदेशी परत जाण्याचे ठरविले तेव्हांपासून तिच्या मनात त्याच्याविषयी प्रेमाचा अंकुर उपजला. वाघ आला त्या पूर्वीच तिला जयसिहाचे तिच्यावर प्रेम आहे हे कळले होते. तिला हे देखील कळले होते की तिचे प्रेम त्याच्यावर आहे की नाही हे सद्भावनने कळून घेण्याच्या हेतूनेच जयसिह तिला एकांतात भेटायला आला होता. बळजबरीने विवाह करण्याची शक्ति असून ही त्याने तसे केले नाही, हे तिने प्रत्यक्ष पाहिले होते. म्हणजे त्याचे तिच्यावर खरे प्रेम होते. व्याधाला बरोबर घेऊन जातांना तिने जयसिहासंबंधी जास्त विचार केला नाही. कारण तो स्वत:चे रक्षण करण्यास समर्थ आहे हे तिला माहीत होते. वाघाशी झुंज करीत असता घायाळ झालेल्या व्याधाचे रक्षण करणे आपले प्रथम कर्त्तव्य आहे असे तिला वाटले."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला व झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

दोन भामटे

एका व्यापाऱ्याने आपल्या मृत्युसमयी आपला मुलगा जयदेव याला जवळ बोलावून सांगितले, की मुला, तू कोणत्याही गावी व्यापार कर पण कपिल नावाच्या गावी मात्र करू नकोस.

बापाच्या मृत्यूनंतर जयदेवने व्यापाराला सुरवात केली. तो आपल्या आईला म्हणाला–"आई! मी कपिल नगरी जात आहे."

"कां रे? तुझ्या बाबांनी तुला कपिल नगरीत व्यापार करू नकोस असे बजावून सांगितले होते ना?" आईने विचारले.

"जावेच लागणार आई! व्यापारात कोठे जायचे आणि कोठे नाही हे काय आपल्या हातात असते?" जयदेव म्हणाला.

जयदेवने स्वस्तात पुष्कळसे चंदनाचे लाकूड विकत घेतले आणि कपिल नगरी चांगली किमत मिळेल असा विचार करून निघाला. चार मण चंदन विकत घेऊन ते एका खेचरावर लादून तो निघाला आणि संध्याकाळी कपिल नगरीत येऊन पोचला. तोपर्यंत काळोख पडूं लागला होता.

नगराबाहेर एक धर्मशाळा होती. धर्मशाळेबाहेर दोघे जण बसले होते. त्यांनी त्याला त्याच धर्मशाळेत रात्रभर उतरायला सांगितले. कारण इतर धर्मशाळा तिकडे पोचेपर्यंत बंद झालेल्या असणार.

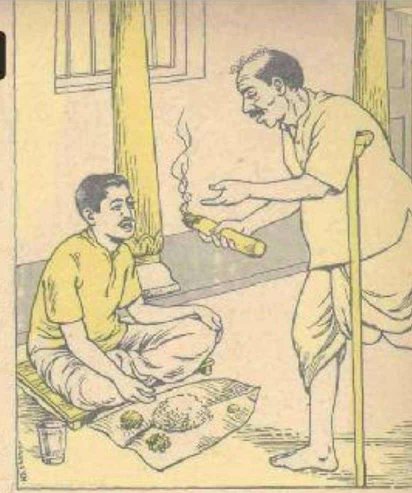
त्या दोघांपैकी एकजण लंगडा होता व दुसरा एक डोळा फुटलेला होता. ते चंदन आहे हे वासांवरूनच त्यांनी ओळखले. एकाने रात्री चंदनाची एक मोळी चोरली. त्याने अर्धी धर्मशाळेत एका कोपऱ्यात लपवून ठेवून दिली आणि अर्धी चुलीत घातली. जयदेव जेवायला बसला तेव्हां लंगड्याने त्याला विचारले–"काय रे तू आपल्याबरोबर हा काय माल घेऊन आला आहेस?"

"चंदनाचे लाकूड आहे!" जयदेव म्हणाला.

"अरे वेड्या! तू तरी खुळाच दिसतोस या गावी चंदन इतके स्वस्त मिळते की तुला यात काही मिळणार नाही. आम्ही ते सरपण म्हणून वापरतो. गावात तू चवकशी करून पहा, चंदन फुकट मिळेल." असे सांगून लंगड्याने चुलीत जळत असलेली चंदनाची लाकडे आणून दाखविली.

जयदेव ते ऐकून निराशच झाला. त्याच्या चेहऱ्यावर निराशा पाहून लंगडा त्याला म्हणाला–"तू दूर कोठून तरी हे चंदन घेऊन आला आहेस. ते परत घेऊन जायला तुला फार त्रास होईल. तू आयुष्यभर आमच्या या गावाच्या नावाने खडे फोडशील. म्हणून तू आणलेले हे सर्व लाकूड मी ठेवून घेतो आणि तुला सात अशर्फी देतो. कमीत कमी तुझा वाटखर्चं तरी निघेल."

जयदेवने, तो म्हणतो आहे ते बरोबर आहे असा विचार केला. दुसऱ्या दिवशी तो गाव पहायला निघाला. आपण इतके दूर आलो आणि हे नगर पाहील्याशिवाय गेलो तर लोक आपल्याला हसतील, असा विचार करून तो गावातल्या एका दुकानात

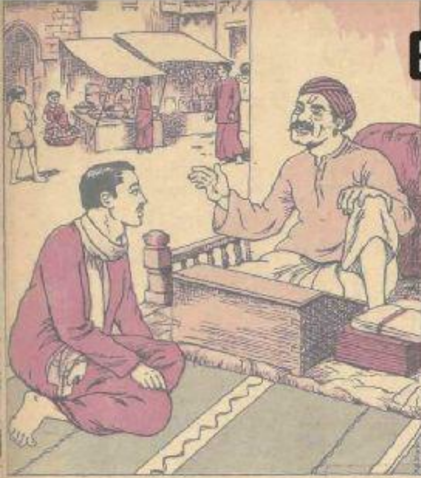

गेला. दुकानदार वयाने चाळीशी उलटलेला होता. दिसायला बरा वाटत होता. जयदेवने त्याला विचारले–"काय हो, व्यापार कसा काय आहे? मी पण परगावचा एक व्यापारीच आहे."

दोघांच्या बराच वेळ गप्पा चालू होत्या. जयदेवने सहज विचारले–"काय हो! या गावी चंदनाचे लाकूड काय भावाने मिळते?"

"तुला किती पाहिजे बुवा?" दुकानदाराने विचारले.

"मला चारपाच मण पाहिजे!" जयदेव म्हणाला.

"चारपांच मण? सर्व गावभर फिरलास तरी तुला दोन मण देखील मिळणार नाही." दुकानदार म्हणाला.

ते ऐकून जयदेव चकितच झाला. तो त्या सज्जन दुकानदाराला म्हणाला–"मी एका मोठ्या संकटात सापडलो आहे हो." असे सांगून त्याने घडलेली गोष्ट सांगितली.

दुकानदार म्हणाला–"मुला! त्या धर्मशाळेत दोन वस्ताद भामटे आहेत. नव्या परदेशी लोकांना फसविणे हा एकच एक धंदा ते करतात. एक लंगडा आहे आणि दुसरा एक फुटक्या डोळ्याचा. या दोघांना सरळ मार्गावर आणणारा या गावात एकच मनुष्य आहे. तो त्या धर्मशाळेतला सैपाकी आहे. तू त्याच्याशी मैत्री करुन घे म्हणजे तो तुझे काम फत्ते करुन देईल."

जयदेवने धर्मशाळेत आल्यावर तेथल्या सैपाक्याची ओळख करुन घेतली व त्याला पैशाचा मोहपण दाखविला.

"मला पैशाची गरज नाही रे! आज दोघे भामटे तुझ्या खोलीच्या शेजारच्या खोलीतच आज रात्री एका ज्योतिष्याला भेटणार आहेत. त्यांचे बोलणे तू चांगले लक्ष देऊन ऐकून घे आणि मग तुला बरोबर वाटेल तसे कर." सैपाक्याने सल्ला दिला.

जयदेवने रात्री शेजारच्या खोलीत काय बोलणे झाले ते नीट ऐकून घेतले.

"काल येथे एक नवा व्यापारी आला आहे. त्याच्याजवळून आम्ही सर्व चंदनाचे लाकूड सात अशर्फींना विकत घेतले आहे. ते विकले तर आम्हांला किती फायदा होईल?" भामट्यानी ज्योतिष्याला विचारले.

तो व्यापारी इतक्या दुरून आला आहे तर तो अगदीच मूर्ख नसणार. तो मला सात अशर्फी नकोत, सात शेर माशा द्या असे म्हणाला तर तुम्ही काय कराल?" ज्योतिष्याने विचारले.

"हा विचार त्याच्या डोक्यात कसा काय येईल?" ज्योतिषी म्हणाला.

न्यायाधिशाकडे फिर्याद नोंदविली व न्याय करायला विनंती केली. म्हणाला–"मालक! मी चंदनाचे लाकूड दोघा जणांना विकले. मला लवकर किमत मिळाली तर मी आपल्या गावी परत जाईन."

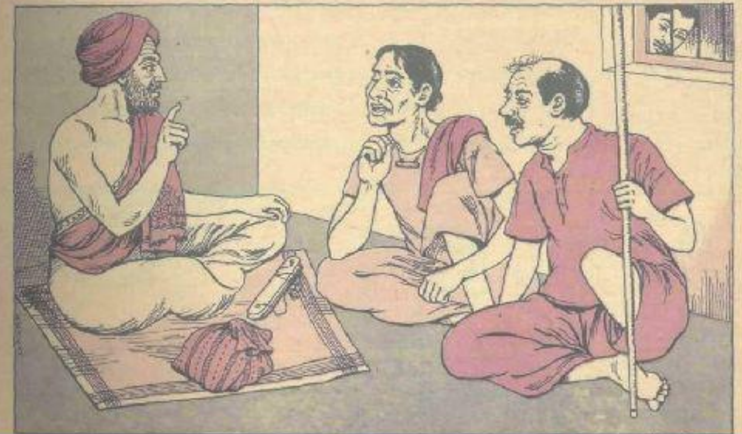
न्यायाधिशाने दोघां भामट्यांना बोलावून विचारले–"कायरे, तुम्ही दोघांनी याचा माल विकत घेतलात म्हणे? त्याच्या मालाची किमत देऊन टाका!"

"आम्ही त्या मालाची किमत सात अशर्फी द्यायचे कबूल केले होते, सरकार!" दोघे भामटे म्हणाले.

"मला अशर्फी नकोत. मला माझ्या मालाची किमत सात शेर माशा हवी आहे." जयदेव म्हणाला. दोघे भामटे परस्पराकडे चकित होऊन पाहू लागले आणि न्यायाधिशाला म्हणाले, "तर मग आम्हांला त्या मालाची गरज नाही."

जयदेवला तेच हवे होते. त्याने सर्व लाकूड चांगल्या किमतीला गावात विकून टाकले.

त्याच दिवशी फुटका डोळा असलेल्या माणसाने दुसऱ्या एका न्यायाधिशाकडे फिर्याद केली की जयदेव नामक एक व्यापारी आपल्या गावी व्यापारासाठी

आला आहे आणि तो गावाबाहेरच्या धर्मशाळेत उतरला आहे. तो आमच्या गावचा आहे. तो जन्मला तेव्हां त्याला एक डोळा नव्हता. म्हणून त्याच्या बापाला फार वाईट वाटले. म्हणून मी त्याला आपला एक डोळा उधार दिला होता. 'आतां तो चांगल्या स्थितीत आहे, तेव्हां माझा डोळा परत द्यायला सांगावे."

न्यायाधिशाने जयदेवला बोलावून विचारले-"काय रे, ह्याने तुला आपला एक डोळा उधार दिला होता. तो आपला डोळा परत मागतो आहे. याविषयी तुझे काय म्हणजे आहे, बोल."

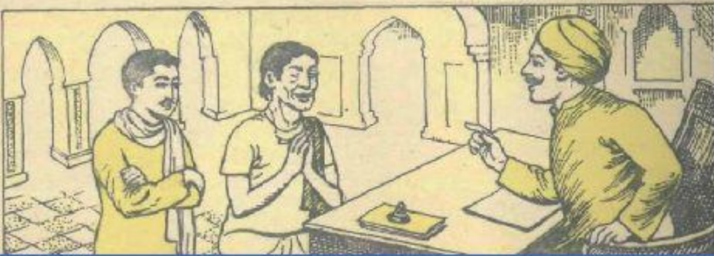
"सरकार! मी या माणसाला आयुष्यात कधी पाहिले देखील नाही." जयदेव म्हणाला.

"हा म्हणतो की हा तुझ्याच गावचा राहणारा आहे. तुझ्या वडिलांना चांगला ओळखतो म्हणूनच तर आणि त्याने आपला डोळा तुला दिला होता!" न्यायाधीश म्हणाला.

जयदेव थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-"मालक! हा मनुष्य म्हणतो ते खरे आहे की नाही, हे देखील पाहून घेतले पाहिजे. याला सांगावे की याने आपला एक डोळा दाखवावा. मग मी त्याला आपला डोळा काढून देईन. मग आपण दोन्ही डोळ्यांचे वजन करून पहावे. त्याच्या डोळ्याच्या वजना इतकाच माझा डोळा निघाला तर मी काढून दिलेला त्याचा डोळा होता हे सिद्ध होईल."

"बरोबर आहे तुझे म्हणणे. तसेच करू या तर." न्यायाधीश म्हणाला. पण भामटा घाबरून गेला. म्हणाला-"मी दिलेले दान परत घेऊ इच्छित नाही." असे सांगून तो मनुष्य निघून गेला.

अशातऱ्हेने दोघां भामट्यांपासून स्वतःला वांचवन जयदेव फायदा मिळवून घरी परतला.

चढाओढ

फार प्राचीन काळातली गोष्ट आहे, कमलपूर नावाच्या राज्याचा अधिपती कमलध्वज याला शूरध्वज नावाचा मुलगा आणि शालिनी नावाची मुलगी होती.

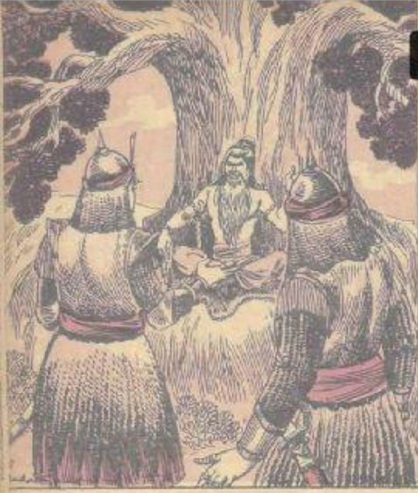
शूरध्वज नावाला साजेल असाच शूर होता. तो सर्व शस्त्रास्त्र विद्यांत पारंगत होता. त्या कित्येक युद्धात जय मिळाला होता. त्याचे नाव ऐकूनच शत्रू घाबरत असे.

कमलध्वजाने शूरध्वजाला युवराज नेमले. तो स्वतः नावापुरता राजा होता. त्याने राज्यव्यवस्थेचा सर्व भार युवराजावरच टाकला होता.

पुढे काही काळ लोटल्यावर शालिनी विवाहास योग्य झाली. तेव्हां राजाने आपल्या मुलीसाठी योग्य वर शोधण्यास सुरवात केली. शूरध्वजला ती गोष्ट कळली तेव्हां तो म्हणाली-"मी आपल्या बहिणीचा विवाह सामान्य माणसाशी होऊ देणार नाही. एका शूर क्षत्रियाशीच तिचा विवाह झाला पाहिजे. जो मला द्वंद्वयुद्धात जिंकेल त्याच्याशीच माझ्या बहिणीचा विवाह करून देऊ."

"तुझे म्हणणे बरोबर आहे, परंतु द्वंद्वयुद्ध तुझ्याशी होण्याऐवजी आणखी कोणाशी होईल अशी व्यवस्था करू या." राजा म्हणाला. परंतु शूरध्वजला ते मान्य नव्हते. शालिनीशी विवाह करण्याची इच्छा असणाऱ्या तरुणाने त्यालाच द्वंद्वयुद्धात जिंकले पाहिजे या गोष्टीचा शूरध्वजाने हट्ट धरला आणि त्याने तसे जाहीरपण केले.

काही काळ एकही राजकुमार शूरध्वजाशी द्वंद्वयुद्धास तयार नव्हता. कारण शूरध्वजाला जिंकण्याची हिंमत कोणाला होत नव्हती. शेवटी श्यामल देशाचा

राजकुमार वायुवर्मा द्वंद्वयुद्धास तयार झाला.

वायुवर्मा सर्व तऱ्हेने शालिनीला योग्य वर होईल असे राजाला वाटले. शालिनी देखील त्याला पसंत करून त्याच्याशी विवाहास तयार झाली. परंतु द्वंद्वयुद्धात शूरध्वजाला जिंकल्याशिवाय शालिनी त्याचा विवाह होणे शक्य नव्हते. द्वंद्वयुद्धासाठी एक सुमुहूर्त ठरवून वायुवर्माच्या उतरण्याची खास व्यवस्था करण्यात आली. परंतु द्वंद्वयुद्धासाठी ठरलेल्या मुहूर्ताच्या आदल्या दिवशी एक दुर्घटना घडली. राजकुमारी शालिनी बागेत फिरत असता काही दुष्ट लोक तिला धरून उचलून घेऊन पळून गेले.

ही गोष्ट घडली त्यावेळी शूरध्वज राजवाड्यात नव्हता. राजाच्या शिपायांनी सर्व राजधानी चाळून काढली तरी राजकन्येचा कोठे शोध लागला नाही. शूरध्वज राजवाड्यात परत आल्यावर वायुवर्माला म्हणाला–"माझ्या बहिणीला कोणी दुष्ट उचलून घेऊन गेला आहे. मी तिच्या शोधार्थ जातो. द्वंद्वयुद्धाचे आपण मागाहून पाहून घेऊ."

"मी देखील राजकन्येच्या शोधार्थ येतो." वायुवर्मा म्हणाला.

दोघे सशस्त्र होऊन राजकुमारीच्या शोधार्थ निघाले. पहिल्याने ते उद्यानाच्या दिशेनेच निघाले. तेथे शालिनीला उचलून दुष्ट लोक कोणत्या दिशेने गेले हे कळले. हुशार शालिनीने आपल्या डोक्यातली फुले वाटेत टाकून ठेवली होती. त्यांच्या खुणेने चालतचालत शूरध्वज आणि वायुवर्मा राजधानीबाहेर दूर एका झाडाखाली एक योगी होता तेथे येऊन पोचले.

तेथून ते पुढे जाऊ लागले, पण पुढे फुले नव्हती. म्हणून परतले आणि त्या योग्याला म्हणाले–"योगिराज! या वाटेने कोणी दुष्ट बळजबरीने एखाद्या तरुण मुलीला उचलून नेत असताना दिसले का?"

"होय! चार जण होते, एका तरुण मुलीला उचलून नेत असलेले मी पाहिले. मी त्यांना तसे करणे महापाप आहे असे सांगितले देखील. परंतु त्यांनी माझ्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि या दिशेने जंगलात निघून गेले.

जंगलातली वाट एका डोंगरी गुहेनजीक संपत होती. गुहेबाहेर त्यांना फुलांचा एक गुच्छ दिसला. "त्या दुष्टांनी राजकन्येला याच गुहेत ठेवले असावे. मी आंत जाऊन राजकन्येला सोडवून घेऊन येतो." वायुवर्मा म्हणाला.

"नको तू येथेच थांब. मी आपल्या बहिणीला सोडवून आणतो." शूरध्वज म्हणाला. असे म्हणत शूरध्वज गुहेत शिरला-देखील. तो आत गेल्याबरोबर गुहेचे दार बंद झाले.

गुहेबाहेर वायुवर्मा उभा होता. त्याला एका स्त्रीचा आक्रोश ऐकू येत होता. वायुवर्मा त्या बाजूला धावला. त्याला समोर शालिनी एका झाडाला बांधून ठेवलेल्या स्थितीत दिसली. तिच्या समोर चौघे योद्धे उभे होते. "वेडे पोरी,

तुझ्या रक्षणासाठी आलेल्यांना माझ्या अनुयायांनी गुहेत बंद करून ठेवले आहे. आतां तुला माझ्याशी लग्न करावे लागणार. तुझे रक्षण करणारा आतां कोणी उरला नाही." असे एकजण म्हणाला.

वायुवर्मा आपली तलवार उपसून त्याच्या अंगावर धावून गेला. चौघे वायुवर्माशी युद्धाला तयार होऊन उभे राहले. थोडा वेळ त्यांनी स्वतःचे रक्षण करण्याचा प्रयत्न केला, परंतु थोड्या वेळाने जणुंकाही पूर्वी ठरल्याप्रमाणे चौघे पळून गेले.

वायुवर्मा शालिनीला सोडवून पुन्हां गुहेजवळ आला. त्याच वेळी सुदैवाने काही रानटी लोक त्या बाजूला आले. त्याच्या मदतीने गुहेच्या तोंडावरची शिळा बाजूला सारून शूरध्वजला सोडविण्यात आले. त्यानंतर शूरध्वज व वायुवर्मा शालिनीला बरोबर घेऊन राजवाड्यात परतले.

राजाने शालिनीच्या विवाहासाठी मुहूर्त ठरविण्यास राजपुरोहितास सांगितले.

"द्वंद्वयुद्धात मला जिकल्यानंतरच वायुवर्माचा विवाह माझ्या बहिणीशी होऊ शकेल." शूरध्वज म्हणाला.

"परंतु तुमचे द्वंद्व आजच संपले नाही का? मला सोडविण्याच्या कामी दोघांची चढाओढ झाली. हे एक तऱ्हेचे द्वंद्वच नाही का? त्यात वायुवर्मा जिंकला, आता दुसरे द्वंद्व कशासाठी?" शालिनी म्हणाली.

शूरध्वजाने लज्जित होऊन होकार दिला. शालिनीला उचलून नेल्यानंतर घडलेले सर्व वृत्त एक नाटक होते हे त्याला कळले नाही. राजा व राजकन्या दोघांच्या सल्लयाने हे नाटक केले गेले होते.

धूर्त म्हातारी

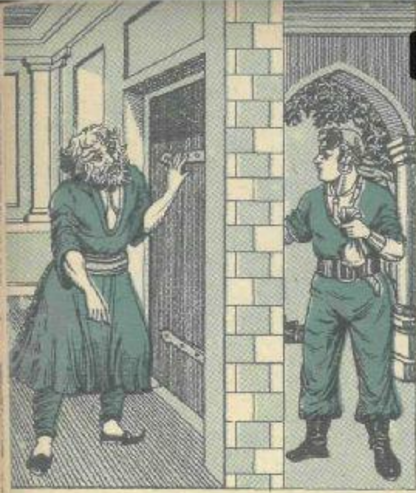
[६]

जुरेकच्या मासळीच्या दुकानातून दोनदा दीनारांची पिशवी उचलून नेण्याचा पाराचा प्रयत्न फुकट गेला. तरीदेखील हिंमत न हारता तो या खेपेस एका गारुड्याचा वेष करून निघाला. त्याने तीन नाग एका टोपलीत घेतले आणि जुरेकच्या दुकानासमोर त्यांना खेळवू लागला. सापांना खेळवीत असता एका सांपाला त्याने जुरेकच्या दुकानाच्या बाजूला फेकले. तो साप जुरेकच्या पायाजवळ जाऊन पडला. जुरेक घाबरून आत पळून गेला.

त्या गडबडीत पाराने दीनारांची पिशवी उचलून घेतली आणि पळाला. परंतु जुरेक शिशाचे दोन गोळे घेऊन आला. एका गोळ्याने त्याने सापाचे डोके ठेचले व दुसरा गोळा पारावर फेकला. त्याचा तो नेम चुकला आणि रस्त्यावरून चालणाऱ्या एका म्हातारीला लागला आणि ती जागच्या जागी ठार झाली. तेथे जमलेले लोक जुरेक वर खूप रागावले. तो घाबरला आणि त्याने दुकानातली पिशवी पाराने उचलून नेल्याची गोष्ट मान्य केली. त्यानंतर त्याने ती पिशवी आपल्या सैंपाकघरात नेऊन ठेवली. जुरेकची बायको त्याला म्हणाली–"आतां दीनारांच्या पिशवीची गरजच उरली नाही. म्हणून ते सर्व दीनार मुलाच्या व दिवसाला खर्चून टाकूया." पण जुरेक त्याला तयार झाला नाही.

त्या दिवशी रात्री जुरेकला एक स्वप्न पडले. एक पक्षी आपल्या चोचीने पिशवी कुरतडून आतले दीनार काढीत होता. तो एकदम जागा झाला आणि बायकोला म्हणाला–"अग ऊठ, कोणता तरी पक्षी दीनारांची पिशवी कुरतडून आतले दीनार

रा. ना. सावंत

पळवीत आहे. जुरेकची बायको उठून पहायला गेली तेव्हां तिला कोणी तरी सैपाकघराच्या खिडकीतून बाहेर उडी मारून पळून जात असलेला दिसला.

तो पळून जाणारा पाराच होता आणि त्याच्या हातात दीनारांची पिशवी होती. जुरेकने पिशवी सैपाक घरात ठेवली तेव्हां-पासून पारा दुकानाच्या चारी बाजूला घिरट्या घालीत राहीला. त्याने जुरेकला पिशवी सैपाकघरात पुरून ठेवीत असता पाहिले होते. रात्री तीच पिशवी उचलून तो पळाला होता. "मी मुलाचा वाढदिवस साजरा करू या म्हटलं होतं, पण तू ऐकले नाहीस. आता भोग, व्यर्थ चोराच्या हातात पैसे गेले की नाही?" जुरेकची बायको रडू लागली.

"अग, जातात कोठे? तू पहात रहा, मी आतां जाऊन परत घेऊन येतो." असे सांगून जुरेक दुकानातून बाहेर निघाला.

"दीनार आणल्याशिवाय परतलास तर तुला घरात पाऊलदेखील टाकू देणार नाही." जुरेकच्या बायकोने बजावून सांगितले. दीनारांची पिशवी उडविण्याचा तीनदां कोणी प्रयत्न केला होता, हे जुरेकला चांगले माहीत होते. तो तरुण चोर अहमदच्या घरी राहतो हे देखील त्याला माहीत होते. म्हणून तो मधल्या आडवाटेने अहमदच्या घरी गेला आणि नकली किल्ल्यांनी त्याचे दार उघडून आत जाऊन बसला. थोड्या वेळाने पारा आला. त्याने दारावर थाप मारली.

जुरेक आतून अहमदच्या आवाजाची नक्कल करीत म्हणाला—"पारा! पिशवी घेऊन आलास का? दाराखालून ती आत सरकव. मी पैज लावली आहे. दार उघडल्यावर सर्व सांगतो तुला."

पाराला वाटले की आत अहमदच बोलतो आहे. म्हणुन त्याने दीनारांची पिशवी दारा

खालून आत सरकविली. जुरेक पिशवी घेऊन जिना चढून गच्चीत गेला. वरच्या वर उड्या मारीत रस्त्याच्या टोकाच्या घरावरून खाली उतरला.

पाराने एकदोनदां दाराची कडी वाजवून पाहिली, पण आतून काहीच उत्तर आले नाही. त्याला संशय आला की त्याला जुरेकने फसविले असावे. म्हणून तो जवळच्या वाटेने सरळ जुरेकच्या घरी गेला. जुरेकची बायको गच्चीतल्या खोलीत मुलाला कुशीत घेऊन झोपलेली त्याला दिसली.

जुरेकच्या बायकोला जाग येण्यापूर्वी पाराने तिचे हातपाय बांधून ठेवले आणि मुलाला एका टोपलीत घालून जुरेक परत येण्याची वाट पहात बसला. इतक्यात जुरेक घरी परतला आणि त्याने दाराची कडी वाजवून बायकोला दार उघडायला सांगितले.

पाराने जुरेकच्या बायकोच्या आवाजाची नक्कल करून विचारले—"पिशवी मिळाली का?"

"ही घे." जुरेक म्हणाला.

"पिशवी टोपलीत ठेवून दे. मी दीनार मोजून पाहाते आणि त्यानंतर दार उघडते." असे म्हणत पाराने एक टोपली दोरी बांधून खाली सोडली. जुरकने टोपलीत पिशवी ठेवून दिली. पाराने ती वर ओढून घेतली. त्याने ती पिशवी व जुरेकच्या मुलाची टोपली उचलून घेतली आणि घरच्या गच्चीवरून पलीकडच्या घरावर जाऊन खाली उतरला आणि अहमदच्या घराची वाट धरली.

बराच वेळ झाला तरी बायकोने दार उघडले नाही तेव्हां जुरेक दार ठोवावू लागला. शेजारी पाजारी काय भानगड आहे हे पाहण्यासाठी जमा झाले. सर्वांनी मिळून दार फोडले आणि आत जाऊन पाहतात तर जुरेकच्या बायकोला कोणी खाटेला बांधून ठेवले होते. दीनारांची पिशवी नव्हती की मुलगा पण नव्हता.

जुरेकने बायकोला प्रथम सोडविले आणि तिच्याकडून सर्व गोष्टी ऐकून घेतल्या. तो घाबरून गेला आणि अह्मदच्या घरी गेला. तोंपर्यंत छान उजाडले होते. अह्मदच्या घरचे सर्व लोक जागे झाले होते.

जुरेकने पाराला पाहताच विचारले– "काय रे, ती दीनारांची पिशवी मिळविलीस ना, मग ती तुझी झाली, ठेवून घे. पण माझ्या मुलाला परत दे."

हसन जुरेकला म्हणाला–"घाबरू नकोस म्हाताऱ्या! तुझी दीनारांची पिशवी तुला मिळेल आणि तुझा मुलगापण मिळेल. माझ्या या मित्राबरोबर तू आपली भाची जीनावचा निकाह करून देण्याचे कबूल कर आणि घेऊन जा आपल्या पोराला."

"हसन! अरे हे तू काय म्हणतोस? जीनावचा निकाह अलीशी करून देण्यास मी केव्हां रे नकार दिला? परंतु जीनाव बकरी किंवा मेंढरू का आहे? तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा असणाऱ्याने तसे दागदागिने पण दिले पाहिजेत." जुरेक म्हणाला.

"दागिने किती व कोणकोणते सांग, मी द्यायला तयार आहे." पारा म्हणाला.

"अजरय्याजी पोरगी कमर आहे ना? तिच्याजवळ एक जरीची शाल आहे, तिचे दागिने, तिचा सोन्याचा कंबर पट्टा, सोन्याचा चढाव आणून देणाराशी तिचे लग्न होईल. तू आणून दिलेस तर ती तुझ्याशी आनंदाने लग्न करील." जुरेक म्हणाला.

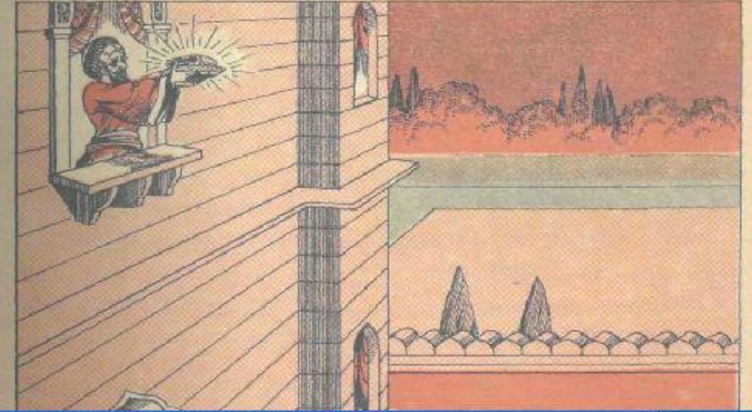
"ठीक, कबूल! मी ते सर्व आणून द्यायला तयार आहे." पारा म्हणाला.

त्यानंतर जुरेक आपली दीनारांची पिशवी व मुलाला घेऊन घरी निघून गेला.

हसन पाराला म्हणाला–"अजरय्याला तू ओळखले नाहीससे दिसते. त्याला मंत्रतंत्र येतात. भूत व पिशाच्च त्याच्या हुकमाप्रमाणे वागतात. त्याने बगदाद शहराबाहेर आपले घर सोन्याच्या विटांचे आणि चांदीच्या गाऱ्याचे बांधले आहे. तो दिवसभर बाजारपेठेत व्याजबट्ट्याचा धंदा करतो आणि रात्री घरी परत जातो. रात्री तो घरी असतो तेव्हांच त्याचे घर दिसते. तो एका खिडकीत उभा राहून एका सोन्याच्या थाळ्यात आपल्या मुलीची सोन्याची शाल ठेवून जाहीर करतो की इराक, इराण आणि अरबस्तान या देशातल्या वाटेल त्याने हिंमत करून ही शाल चोरी करून दाखवावी." कित्येक वस्ताद चोरांनी जंग पछाडले, पण त्यांच्या हाती काहीच लागले नाही. ते मात्र प्राणास मुकले. जुरेकने तुझा काटा दूर करण्यासाठीच हा घाट घातला आहे. तू त्याच्या जाळ्यात सापडून स्वतःचा जीव घालवून घेऊ नकोस."

"मी वचन दिले आहे जीनावच्या अंगावर ती सोन्याची शाल घालतो व तिला सोन्याचा कंबरपट्टा व चढाव आणून देतो म्हणून. त्यानंतरच मी तिच्याशी लग्न करीन." पारा म्हणाला.

पाराला थांबविणे कोणाला शक्य नव्हते. पारा लगेच घरून निघाला आणि अजरय्याच्या दुकानात गेला. अजरय्या दुकान बंद करीपर्यंत तो दुकानाबाहेर उभा राहीला. अजरय्याने सर्व सोने वजन करून पोत्यात भरले व ते गाढवावर टाकून स्वतः एका

गाढवावर हाकीत घरी निघाला. पारा देखील त्याच्या पाठोपाठ निघाला. अजरय्या एका जागी थांबला. आपल्या हातातल्या पिशवीतून वाळू हातात घेऊन त्याने ती मंत्रविली आणि हवेत वाऱ्यावर उडवून दिली. लगेच समोर एक वाडा दिसू लागला. तो हुसनने सांगितला तसा सोन्याच्या विटांचा आणि चांदीच्या गाऱ्याचा होता. अजरय्या गाढवांसह वाड्यात शिरला.

थोड्या वेळाने तो एका खिडकीजवळ येऊन उभा राहिला. त्याच्या हातात एक सोन्याचा थाळा होता आणि त्यात एक सोनेरी शाल घडी करून ठेवलेली होती. तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"छाती असेल तर इराक, इराण व अरबस्तानातील कोणत्याही चोराने, येऊन माझ्या मुलीची ही शाल चोरून तिच्याशी लग्न करून घ्यावे.

पारा मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"अहो, मला आपल्याजवळ काही जरूरीचे बोलायाचे आहे."

"वर ये." अजरय्या म्हणाला. पारा वर गेला आणि त्याने अजरय्याजवळ त्याला कोणत्या वस्तू व कशासाठी हव्या होत्या ते सांगितले.

अजरय्या जोराने हंसला. त्याने पाराचा हात हातात घेऊन तो नीट पाहून घेतला आणि म्हणाला–"तुला स्वतःचा जीव हवा असेल तर तू हा प्रयत्न सोड. कोणीतरी तुला वाटेतल्या कांट्यासारखे बाजूला सारण्यासाठी तुला हे काम सांगितले असावे. परंतु तुझे वय तर माझ्याही पेक्षा जास्त दिसते आहे. नाही तर मी या क्षणीच तुला ठार केले असते."

पारा अजरय्या म्हणाला ते ऐकून चिडला आणि तलवार उपसून म्हणाला–"मला ओळखले नाहीस वाटते? मी जे मागतो आहे ते समोर ठेव, नाही तर माझी तलवार तुझ्या मानेच्या आरपार जाईल लक्षात ठेव."

"वर उठलेला हात खाली येवो!" अजरय्या ओरडला. त्याबरोबर पाराचा उजवा हात खाली येऊन अर्धांगाचा झटका यावा तसा होऊन खाली लोंबू लागला. पाराने चटकन हातात तलवार घेतली. डाव्या हाताची पण तीच गत झाली.

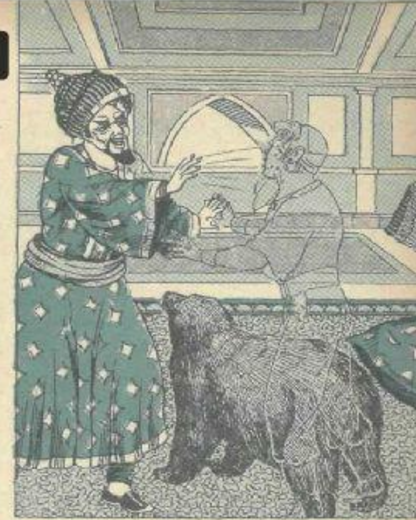
"बोल, आता तरी तुझ्या विचारात काही बदल झाला की नाही?" अजरय्याने विचारले.

"मला तेवढी शाल आणि ते दागिने पाहिजे आहेत." पाराने त्याच तोऱ्यात उत्तर दिले.

"तर मग तू गाढव होऊन त्या वस्तूंचे ओझे वहात रहा." असे म्हणत अजरय्याने पारावर थोडे पाणी शिंपडले. पारा एक गाढव होऊन गेला.

दुसऱ्या दिवशी पाराच्या पाठीवरच बसून अजरय्या आपल्या दुकानात निघून गेला. संध्याकाळी त्याला पुन्हां मनुष्य करून त्याने त्याला विचारले–"तू आपला जीव असा व्यर्थ कां घालवतो आहेस? मी तुला याहून क्षुद्र प्राणी करू शकेन."

"ते ऐकून पारा घाबरून जाण्याऐवजी जास्तच रागावला व त्याने अजरय्याच्या अंगावर उडीच मारली. अजरय्याने त्याच्या अंगावर पाणी शिंपडून त्याला अस्वल करून

टाकले. दुसऱ्या दिवशी अजरय्याची मुलगी कमर हिने बापाला विचारले–"बाबा! या तरुणाला माझ्याशी तो लग्नाला तयार आहे का हे विचारून तर पहा."

"तूच विचार!" असे रागाने म्हणत अजरय्या आपल्या खोलीत निघून गेला.

"तुला माझ्या वस्तूंची गरज आहे की मी हवी आहे?" कमरने पाराला विचारले.

"तुझ्या त्या वस्तूची मला गरज आहे. दिलैलाची पोरगी जीनाबला निकाहाच्या वेळी भेट म्हणून देण्यासाठी त्या वस्तू मला पाहिजे आहेत. ती फार सुंदर आहे." अली उर्फ पारा म्हणाला.

"त्याचे मन बदलणे शक्य नाही." असे म्हणत अजरय्याने पाराला माकड करून टाकले. परंतु कमरच्या मनातच बदल झाला. तिला वाटले की पारा तिच्याशी लग्न करो किंवा न करो, पण त्याला ज्या वस्तूंची गरज आहे त्या देऊन टाकाव्या. तिने आपल्या बापाच्या पायां पडून त्याचे कसे तरी मन वळविले आणि त्याने मागितलेल्या सर्व वस्तू पाराला देत ती म्हणाली– "तू या सर्व वस्तू जीनावला नेऊन दे व तिच्याशी निकाह करून घे."

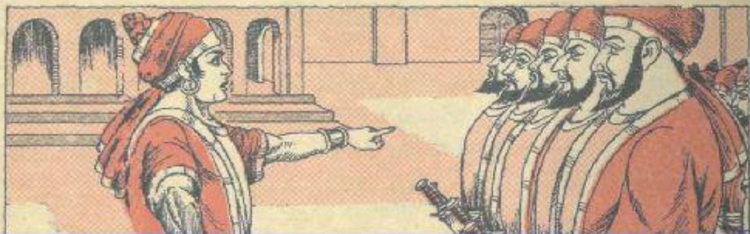
कमरचे ते औदार्य पाहून पारा चकित झाला व तिच्या प्रेमाचा अंकुर त्याच्या हृदयात रुजला. तो कमरला बरोबर घेऊन हसन व अहमदकडे गेला आणि सर्व वृत्त सांगून तिच्याशीच लग्न करण्याची इच्छा असल्याचे सांगितले.

"जीनावशी निकाह करून घेऊन त्यानंतर अजरय्याच्या मुलीशी तुला लग्न करायला हरकत नाही. त्याच्या सर्व संपत्तीला तीच वारस आहे." दोघांनी त्याला सल्ला दिला.

त्यानंतर दोघांनी दिलेला व जीनावला बोलावून त्यांना त्या सर्व वस्तू दाखवून पाराशी लग्न करून घ्यायला जीनावचे मन वळविले. पाराने इतके कष्ट सहन करून त्या वस्तू कमरच्या कृपेने मिळविल्या होत्या. ते सर्व ऐकून जीनावने कमरशी पण विवाह करून घेण्यास पाराला परवानगी दिली.

अशा तऱ्हेने पाराचा दोघींशी निकाह झाला.

त्यानंतर पाराने खलीफांच्या दरबारात नोकरीचा अर्ज केला. त्याच्या नावाची शिफारस दिलेलान स्वत: आणि दोघां कोतवालांनी केली. म्हणून खलीफांनी मासिक एक हजार दीनार पगारावर पाराला आपला सर सेनापती नेमले. अली उर्फ पारा याचा संसार त्याच्या दोघां पत्नींबरोबर सुखाचा झाला.

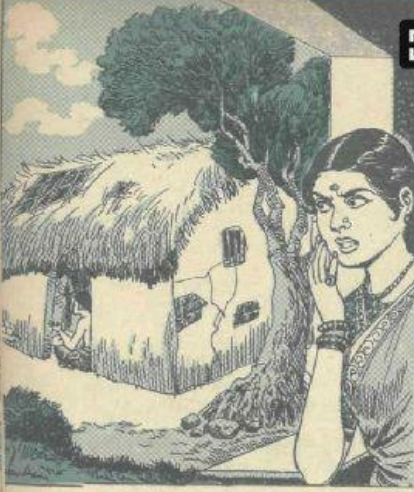
चिक्कू

एका गावी गोपाळराव नावाचा एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याच्याकडे फार मोठी संपत्ती होती. परंतु तो चिक्कूपण तितकाच होता. ती गोष्ट गांवकऱ्यांच्या लक्षात आली नाही. म्हणून गावकऱ्यात गोपाळराव एक देवपुरुष म्हणून ओळखला जाई. त्याच्या पंक्तीला कोणीतरी रोज जेवायला असतो व तो त्याचा नियम होता, असे गांवकऱ्यांना वाटत होते. कारण रोज दुपारी जेवणापूर्वी गोपाळराव आपल्या दारासमोर उभा राहून ओरडून म्हणे–"आज माझ्या पंक्तीला कोणी अतिथी पाहुणा नाही हो!" परंतु अचानक कधी कोणी साधू संन्यासी नेमका त्यावेळी त्यांच्या गल्लीत दिसला तर गोपाळराव घाबरून गेल्यासारखा चटकन घरात जाऊन दार बंद करून घेत.

एकदा सोनदेव नावाचा एक गरीब मनुष्य आपल्या बायकोला घेऊन पोटापाण्यासाठी काही कामाच्या शोधार्थ त्या गावी आला. गावात चवकशी करता त्याला गोपाळराव एक उदार श्रीमंत गृहस्थ त्या गावात असल्याचे कळले. तो काही ना काही तरी काम देईल, या आशेने सोनदेव गोपाळरावांच्या घरी गेला.

सोनदेवने गोपाळरावच्या घरी जाऊन काम द्यायला विनंती केली. दोघां नवरा बायकोला काही काम मिळाले तर जो पगार मिळेल त्यावर त्यांचा उदर निर्वाह चालेल. आयुष्यभर गोपाळरावाच्या घरी चाकरी करायला तयारी असल्याचे सोनदेवने सांगितले.

त्यावेळी गोपाळरावांच्या घरी काही प्रतिष्ठित गावकरी मंडळी बसली होती. आपला मोठेपणा दाखविण्यासाठी गोपाळरावांनी त्यांना काम देण्याचे कबूल केले.

परंतु पगाराच्या गोष्टी त्यांनी त्यावेळी काढल्या नाहीत.

गोपाळरावांच्या घरापाठीमागे एक झोपडे होते. त्यात सोनदेव व त्याची बायको राहू लागले. सोनदेव बाहेरची कामे करी व बायको घरातली भांडी घासणे, कपडे धुणे वगैरे कामे करी. त्यांच्याकडून संध्याकाळ-पर्यंत खूप काम करवून घेऊन गोपाळराव त्यांना मजुरी मात्र फार कमी देत असत. त्या मजुरीवर दोघांची पोटे भागत नसत. म्हणून दोघे कण्हेरीवर व मिर्ची मीठ वाटून चटणीवर भागवीत. तरी दोघे नेहमी प्रसन्न रहात.

गोपाळरावांच्या घरी कधी काही उरत देखील नसे. कारण गोपाळरावांची बायको हुशार होती. नेहमी हात राखून संसार करी. कधी कोणती ही वस्तु फुकट जाऊ देत नसे. ती नवऱ्याचा स्वभाव ओळखून होती.

"आपण येथे इतकी हाडाची काडे करतो, त्यापेक्षां आणखी कोठे इतके काम केले तर पोटभर खायला तरी मिळेल!" सोनदेवची बायको नवऱ्याला एक दिवशी म्हणाली.

सोनदेवाच्या मनात तोच विचार होता. पण तो गोपाळरावाला चांगली अद्दल घडवून नंतर जायच्या विचारात होता. तो आपला राग थट्टेथट्टेत व्यक्त करीत असे. तो थट्टे थट्टेत थोडे स्मित करून आपल्या बायकोला म्हणे–"काय ग खीर झाली का? लवकर कां नाही आणीत वाढायला? साखर थोडी जास्तच घाल. आणि खिरीबरोबर दोन केळीपण वाढ." सोनदवाची बायको ते ऐकून कण्हेरीत थोडे जास्त मीठ घाली आणि एका ऐवजी दोन मिर्च्या आणून नवऱ्यासमोर ठेवी.

दररोज सोनदेवच्या तोंडचे केळी खिरीचे नाव ऐकून गोपाळरावांच्या बायकोच्या तोंडाला पाणी सुटे. ती सासरी आली त्या दिवसापासून तिने कधी खीर पाहिली देखील नव्हती. केळ्यांची गोष्ट काढायलाच नको. म्हणून खिरीचे व केळ्यांचे नाव ऐकून तिचे मन आवरेना.

शेवटी तिने एक दिवशी नवऱ्याजवळ खिरीची गोष्ट काढली. गोपाळरावांनापण आश्चर्य वाटले. कारण त्यांच्याकडून जी थोडी मजुरी मिळे त्यावर दोघांना खीर व केळी खायला कशी काय मिळतात हे त्यांना कळेना. म्हणून त्यांनी सोनदेवाला विचारायचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी सोनदेव कामावर आला तेव्हां गोपाळरावांनी त्याला विचारले–"काय रे बुवा सोनदेव! कसं काय ठीक चाललं आहे ना? काही कमी तर नाही ना पडत?"

"मालक! आमचं जिणं म्हणजे जिणं आहे का? मजा कसली? कोणते कष्ट नाहीत ते विचारा!" सोनदेव म्हणाला.

"अरे, तू असे रे काय बोलतोस? रोज खिरीच्या आणि केळ्यांचा गप्पा सांगतोस आणि जिणं कष्टाचं आहे म्हणतोस. तुझ्या बोलण्यावर विश्वास तरी कसा करावा माणसाने? खरं खरं काय ते सांग." गोपाळराव म्हणाले.

"असं आहे मालक! आमच्यासारख्या गरिबाला त्याच वस्तू सहजी मिळणे शक्य

आहे. आम्ही जी खीर खातो, ती माझी बायको किती छान करते म्हणून सांगू!" सोनदेव म्हणाला.

म्हणजे खीर स्वस्तात होते म्हणावयाची, असे गोपाळरावांना वाटले.

पुढे काही दिवसांनी गोपाळरावांच्या घरी त्यांच्या मुलीला पाहण्यासाठी शेजारच्या गावची मंडळी आली. मुलाबरोबर त्याचे आईवडील व आणखी चार सहाजण होते. त्यांना पाहून गोपाळरावांच्या मनात धडकीच भरली. कारण त्या सर्वांना मेजवानी देणे आवश्यक होते. पण काय करावे हे त्यांना सुचेना. खर्च केल्याशिवाय भागणार नव्हते. तेव्हां गोपाळरावांच्या मनात एक विचार आला. सोनदेवाला बोलावून तो म्हणाला– "अरे सोनदेव! बाजारात जाऊन तुझी बायको करते तशा खिरीचे सर्व सामान आणि तशीच केळीपण घेऊन ये. ती खीर तू आपल्या बायकोकरवीच करून माझ्याकडें पाठवून दे आणि हो, एवढे सांगून ठेव, उगाच वायफळ खर्च नको करायला."

गोपाळरावाची खोड मोडायला सोनदेवाला चांगली संधी मिळाली. तो बाजारात जाऊन थोडेसे सामान घेऊन आला. गुप्तपणे आपल्या बायकोला सर्व गोष्टी समजाऊन सांगून पाहुण्यांसाठी सैंपाकाला लागायला सांगितले.

पाहुणे मंडळी वधू परीक्षा व इतर बोलणे वगैरे उरकल्यावर जेवायला पानावर येऊन बसली. गोपाळरावाच्या बायकोने सोनदेवाच्या बायकोलाच वाढण्यास मदतीला बोलाविले.

तिने इतर पदार्थांबरोबर खीर नावाची कण्हेरी व केळी नावाने मोठमोठ्या हिरव्या मिरच्या व मीठ वाढले. मुलाच्या बापाच्या पानावर मिठाबरोबर मिर्च्या व कण्हेरी होती. त्याने खीर समजून चाखून पाहिली.

ती खारी कण्हेरी होती. रागाने पाहुण्यांचा चेहरा लाल झाला.

गोपाळरावांनी पाहिले, काहीतरी चुकले आहे. चकित होऊन म्हणाले–"मी मुद्दाम खिरीचा बेत ठेवायला सांगितला होता. गार व्हायच्या आधी पिऊन घ्या. नाहीतर खिरीची मजा राहणार नाही."

गोपाळरावांनी पुष्कळ बतावणी केली, पण काही उपयोग झाला नाही. मुलाचा बाप पानावरून उठला आणि मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"तुम्ही आम्हांला समजलात काय? कण्हेरीला तुम्ही खीर म्हणता? आम्हांला दूधखुळे समजलात वाटते? तुमच्याशी आमचा संबंध झाला तर पदोपदी आमची मान अशीच खाली होईल."

असे रागारागाने बोलत मुलाचा बाप व सर्व पाहुणे मंडळी पानावरून उठली आणि निघून गेली. ती बातमी वणव्यासारखी गांवभर पसरली. गोपाळरावांना सोनदेव व त्याच्या बायकोचा फार राग आला. म्हणाले– "दुष्टा! तू आज माझ्यावर केव्हांचे वैर काढलंस सांग! बायकोकडून खीर सांगून कण्हेरी आमच्या पाहुण्यांना वाढलीस? माझा पाणउतारा तुझ्यामुळे झाला व माझ्या पाहुण्यांचा अपमान झाला." तेथे जमलेल्या लोकांनी पण सर्व हकीकत कळली.

सोनदेव शांतपणे सर्व ऐकून घेतल्यावर म्हणाला–"ज्याला पोटभर खायला मिळत नाही त्याला कण्हेरीलाच खीर मानून खावे लागते आणि मिर्च्या केळी म्हणून खाव्या लागतात. तुम्हीच आम्ही रोज खातो ती खीर करायला सांगितली होती. मग आम्ही तीच खीर करून वाढली, त्यात काय चूक झाली?"

गोपाळरावांना वाटले कोणी त्यांचा शिरच्छेदच केला आहे. सोनदेवाने गोपाळरावांची चांगलीच खोड मोडली, याबद्दल गावकऱ्यांना आनंद झाला.

गजपादलिंगेश्वर

मणिपुरच्या गादीवर मणिदत्त नावाचा एक राजा राज्य करीत होता. तो वेष पालटून राज्यभर फिरे आणि प्रजेच्या सुख-दुःखाच्या गोष्टी गुप्तपणे जाणून घेऊन प्रजेला जास्त सुखी कसे करतां येईल याचा उपाय करीत असे. एकदा तो एका झोपडीच्या आड उभा राहिला. एक मनुष्य आपल्या बायकोला सांगत होता, राजाच्या पदरी आपल्याला नोकरी मिळाली की आपले सर्व दुःख कष्ट दूर होतील. मी सात मजली इमारत उभी करीन. राजाने दुसऱ्या दिवशी आपल्या दोघां नोकरांना पाठवून त्या माणसाला बोलावून घेतले आणि त्याला आपल्या तबेल्याचा मुख्य अधिकारी म्हणून नेमले. त्या माणसाचे नाव प्रताप यादव असे होते.

प्रताप यादवने नोकरीवर लागला त्या दिवसापासून तबेल्यात काम करणाऱ्या सर्वांवर कडक नजर ठेवायला सुरवात केली. घोड्यांना जो दाणा देण्यात येई त्यात थोडी थोडी कपात करून, जो दाणा उरे तो विकून तो पैसे जमवू लागला. एका वर्षाच्या आत त्याने घराचे बांधकाम सुरू केले व पहिला मजला बांधून तयार देखील झाला. राजाला ती गोष्ट कळली तेव्हां आश्चर्य वाटले. त्याने प्रताप यादवला तबेल्याच्या अधिकाऱ्याच्या पदावरून काढून माहूतांवरचा अधिकारी नेमले. आता प्रतापला जास्तच फावले. हत्तीच्या खाण्यातले बरेचसे वांचवून प्रतापने सहा महिन्यांच्या आत दुसरा मजला बांधून तयार केला. दोन मजली इमारत तयार झालेली पाहून राजाला जास्तच आश्चर्य वाटले. राजाने यादवला नदीकाठी एक झोपडी बांधून देऊन तेथे त्याची राहण्याची व्यवस्था केली. नदीत येणाऱ्या नावा पडावांवर लक्ष ठेवण्याचे काम त्याला दिले. आता यादवाला एका वर्षात आणखी दोन मजले चढवता येतील इतकी मिळकत नाववाल्यांकडून झाली. राजाला ते कळले तेव्हां त्याला आश्चर्याच वाटले. त्याने यादवला वाळवंटांत एका निर्जन स्थानी झोपडी बांधून देऊन तेथे रहायला सांगितले. आतां अशा निर्जन स्थानी यादव कशी मिळकत करून घेतो हे पहावे या हेतूने राजाने वाळवंटात त्याला नेऊन टाकले.

त्या वाळवंटातून पुष्कळ प्रवासी हत्तीवर किंवा उंटांवर येत जात. एकदा एक हत्ती तिकडून जात असतां त्याचा पाय मऊ ओलसर वाळूत रुतला. त्यातून आपला पाय काढून हत्ती मोठ्या कष्टाने निघून गेल्यावर पायाच्या आकृतीचा गोल खड्डा झाला. तो पाहून यादवला एक युक्ती सुचली. शिवलिंगासारखा एक दगड हुडकून त्याने त्या खड्ड्यात ठेवला आणि गजपाद-लिंग म्हणून लोकांना सांगून त्याने तो तेथे उभा केला.

येणारे जाणारे लोक तो मंडप पाहून उत्सुकतेने काय आहे हे पहायला येत आणि तेथे गजपादलिंग आहे हे पाहून त्याची पुजा करीत व देवासमोर पैसे व नारळ वगैरे वस्तू ठेवीत. हळू हळू लोक त्या गजपादलिंगेश्वराच्या नावी नवस करू लागले व इच्छित वस्तु मिळाल्यावर मन-मोकळेपणाने देवाच्या अभिषेकाकरितां व प्रसादाकरितां खर्च करू लागले. काही व्यापारी व्यापारात लाभ झाला तर पाच टक्के गजपादलिंगेश्वराला धर्म करू लागले. अशातऱ्हेने प्रताप यादवची प्राप्ती जोराने वाढू लागली.

हळू हळू गजपादलिंगेश्वराच्या महात्म्या-च्या गोष्टी मणिपुरापर्यंत जाऊन पोचल्या. मणिपुराहून लोकांचे थवेच्या थवे देवाच्या दर्शनाला येऊ लागले. दिवसेदिवस भक्तांची

संख्या जास्त जास्त वाढली व त्याबरोबर प्रताप यादवाची प्राप्ती पण झपाट्याने वाढू लागली.

त्याच सुमारास मणिपुरचा राजा मणिदत्त स्वतः एकाएकी आजारी पडला. राणीने गजपादलिंगेश्वराच्या नावाने नवस केला की राजाला एका महिन्याच्या आत आराम पडला तर ती आपले सर्व दागिने देवाच्या पायांवर अर्पण करील. खरोखरच एका महिन्याने राजाला आराम पडला व राणी नवस केल्याप्रमाणे राजाच्याबरोबर आपले सर्व दागिने घेऊन गजपादलिंगेश्वराच्या दर्शनाला निघाली.

राजा येत असल्याचे कळताच यादवने आपला वेष बदलून पुजाऱ्यासारखी देवाची पूजा केली व राणीने दिलेले सर्व दागिने स्वीकारले. त्यानंतर पंधरासहा महिन्यांनी प्रताप यादवाचे सात मजली घर बांधून तयार झाले.

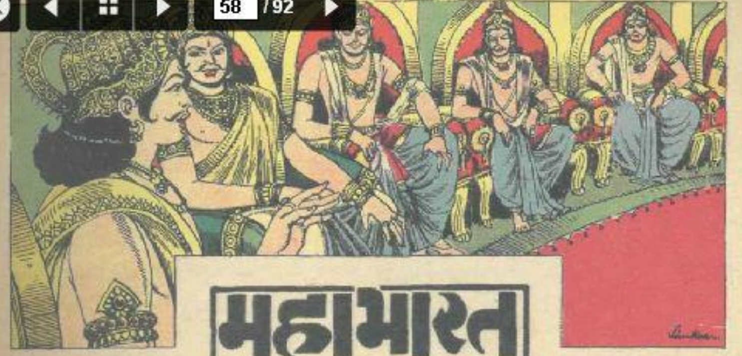
राजाला ते पाहून आश्चर्य वाटले. वाळवंटात राहणाऱ्या यादवाकडे इतके पैसे आले कोठून व कसे हे राजाला कळेना. राजाने त्याला बोलवून विचारले–"काय रे, तू माझ्या पदरी नोकरी करायला लागून तीन वर्षेच झाली असतील. एवढ्या अवधीत तू ही सात मजली इमारत कशी काय पुरी केलीस? इतके पैसे तुला कसे काय मिळाले?"

"महाराज! आपण मला प्रथम क्षमा कराल तर मी कसे पैसे मिळविले हे सांगेन." यादव म्हणाला.

राजाने होकार दिल्यावर यादवने राजाला सर्व वृत्त सांगितले.

यादवाची हुशारी पाहून राजा खूष झाला. त्याने त्याला बजावून सांगितले, आतां तू आपली बुद्धी स्वतःच्या स्वार्थासाठी न वापरतां राज्याच्या हितासाठी वापर. तेव्हांपासून यादव राजाचा एक प्रमुख सल्लागर म्हणून नेमला गेला.

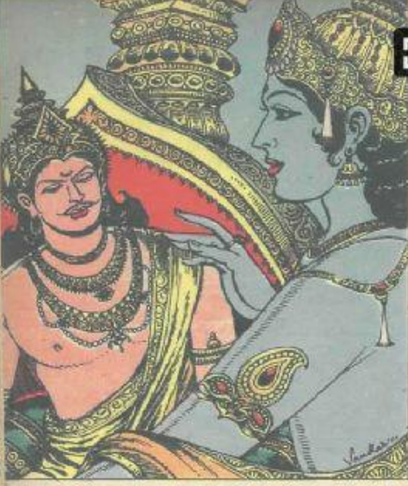
महाभारत

युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञासंबंधी आपल्या भावंडांचा सल्ला घेतला. त्याच्या मनात दोन गोष्टी घोळत होत्या. राजसूय यज्ञ निर्विघ्न पार पडला तर असंख्य प्रजा मरणार. परंतु त्याचबरोबर दिव्य लोकांचा लाभ होणार ही आशा देखील त्याला वाटत होती. म्हणून विचारांती त्याने यज्ञ करण्याचा शेवटी निश्चयच केला.

हा निश्चय झाला तेव्हांपासून त्याला राजसूय यज्ञाशिवाय दुसरी गोष्ट सुचेनाशी झाली. तो मंत्र्यांशी, भावंडांशी, अतिथि अभ्यागतांशी बोलू लागला की यज्ञाच्या गोष्टीच बोले. त्याने आपल्या मंत्र्यांना विचारले, राजसूय यज्ञ करणे आपणांस इष्ट आहे ना?

"महाराज! राजसूय यज्ञ करण्यास आपण सर्व प्रकारे योग्य आहां. यज्ञ पुरा करून आपण एका साम्राज्याचे अधिपती व्हाल." मंत्री म्हणाले.

मंत्र्यांनीच प्रोत्साहन दिल्यावर त्याच्या मनाचा पक्का निश्चय झाला. त्याला दोन महापराक्रमी भाऊ होते. त्यांच्यासमोर इंद्र जरी रणांगणात उभा राहीला तरी त्याला हार मानावी लागेल. सर्व परिस्थिति त्याला अनुकूल वाटली. युद्ध आणि नाश यांची भीती त्याच्या मनातून पार नाहीशी झाली. तरी श्रीकृष्णाचा सल्ला घेणे उचित होईल. असा विचार करून युधिष्ठिराने द्वारकेला निरोप पाठविला.

कृष्ण निरोप मिळतांच खास खास लोकांना बरोबर घेऊन इंद्रप्रस्थ नगरी आला. स्वागत सत्काराच्या औपचारिक गोष्टी झाल्यावर युधिष्ठिर कृष्णाला म्हणाला–"कृष्णा! राजसूय यज्ञ करावा असे फार मनात आहे. माझे सर्व हितैषी व बंधुमित्र यज्ञ करून घ्यावा असा आग्रह करीत आहेत. परंतु राजसूय यज्ञात फार मोठ्या शक्ति सामर्थ्याची आवश्यकता आहे. आमची शक्ती अशा यज्ञाला पुरेशी नाही. दुसऱ्यांचा सल्ला असला तरी तेवढ्यावर इतकी मोठी जबाबदारी घेण्याची मनाची तयारी होत नाही. तू सल्ला दिलास तर मी या यज्ञाचा विचार मनातून काढून टाकीन. तुला काय वाटते?"

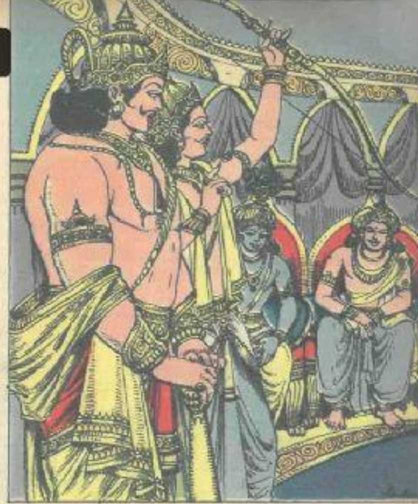
ते ऐकून कृष्ण म्हणाला–"युधिष्ठिरा! कोणत्या ही दृष्टीने पाहिले तरी तू राजसूय यज्ञास योग्य आहेस. तरी एक गोष्ट सांगावी म्हणतो. प्राचीन काळी परशुरामाने सारी पृथ्वी निःक्षत्रिय केली होती तेव्हां ऐलेक्ष्वाक वंशीय क्षत्रिय तेवढे जिवंत राहले होते. तेच पुढे एकशे एक वंशात विभागले गेले. ययाति आणि भोज हे वंश चवदा चवदा झाले. या सर्व राज वंशांचा पराभव करून जरासंध हा सम्राट चक्रवर्ती झाला आहे. तो महापराक्रमी व घमेंडखोर आहे. त्याचा पराभव करणे अशक्य आहे. त्याचा शिशुपाल नावाचा सेनापती आहे. पश्चिमेकडच्या देशाचा राजा भगदत्त हा तुझे वडील पांडुराजा यांचा मित्र असला तरी आज तो जरासंधाचे आधिपत्य मानतो आहे. याशिवाय जरासंध याच्या बाजूला मोठमोठे पराक्रमी राजे आहेत. त्या जरासंधाच्या तापानेच आम्ही द्वारकेला गेलो. म्हणून जरासंध जिवंत असे पर्यंत तुझा राजसूय यज्ञ होणे शक्य नाही. प्रथम त्याचा वध केला पाहिजे."

कृष्ण म्हणाला ते ऐकून युधिष्ठिराचा उत्साह थंड पडला. तो विचार करून

कृष्णाला म्हणाला–"सर्व राजे आपापल्या सुखासाठी प्रयत्न करीत आहेत. कोणाला साम्राज्य स्थापन करण्याची इच्छाच नाही. त्यांच्या मनात तशी इच्छा असली तरी ती पुरी होणे सोपे नाही. म्हणून मी आपला विचार बदलावा म्हणतो. आमच्यां वंशात पुढे कोणीतरी राजसूय यज्ञ करण्यास जन्मेल तो हा यज्ञ करीलच असे मनाचे समाधान करून घेईन. जरासंधासमोर तुला सुद्धा टिकाव धरून उभे राहता येत नाही तर आम्ही त्याला काय जिंकणार? कारण आम्ही तुझ्या शक्तीच्या भरवंशावर आहो."

भीमाला युधिष्ठिर म्हणाला ते आवडले नाही. तो म्हणाला–"कार्य आरंभ करते वेळीच जे लोक असे घाबरून जातात त्यांच्या हातून कोणतेच कार्य पुरे होणे शक्य नाही. सर्व योजना करण्यास व सल्ला देण्यास कृष्णासारखा चाणाक्ष सखा व मित्र असतां आणि मी व अर्जुन असतां असे हात पाय गाळून बसणे शोभत नाही. आम्ही तरी आपल्या शक्तीची परीक्षा केव्हां तरी दिली पाहिजेच."

कृष्ण म्हणाला–"जरासंधाला काहीतरी युक्ति करून ठार करणे अशक्य नाही." पण युधिष्ठिराला हिमत होईना. तो म्हणाला–

"साम्राज्य लोभाने मी तुझ्या सारख्या मित्राला किंवा मला दोन डोळ्यासारखे असलेल्या आपल्या दोघां धाकट्या भावांना जरासंधाला ठार करण्यास पाठविण्यास तयार नाही. त्याला जिंकणे तुमच्या पैकी एकालाही शक्य नाही."

ते ऐकून अर्जुन म्हणाला–"जो मनुष्य प्रयत्न करीत नाही, त्याचे जीवित व्यर्थ होय! माझे गांडीव, अक्षय भाथा, कपिध्वज असलेला रथ सर्व फुकट आहे. यांचा उपयोग शत्रूचा नाश करण्यासाठी होत नसेल तर त्यांना कुजत ठेवण्यात तरी काय अर्थ आहे?"

युधिष्ठिराला जरासंधाविषयी जास्त सविस्तर माहिती हवी होती म्हणून कृष्णाने जरासंधाची गोष्ट सांगितली, ती अशी–

बृहद्रथ नावाचा राजा मगध देशाच्या सिंहासनावर असता तो इंद्रासारखा पराक्रमी होता. त्याच्याकडे तीन अक्षौहिणी सैन्य होते. त्याने काशी राजाच्या जुळ्या मुलींशी विवाह करून घेतला होता. पण त्याला मूलबाळ झाले नाही. म्हणून त्याने तीर्थ-दर्शन करून पुत्रकामेष्ठी यज्ञ केला. तरी त्याला मुलगा झाला नाही. म्हणून तो शेवटी आपल्या दोघां राण्यांना बरोबर घेऊन तपश्चर्या करण्यासाठी रानात निघून गेला.

रानात फिरत असतां त्याला एका आंब्याच्या झाडाखाली चंडकौशिक नावाचे एक गौतम वंशीय ऋषी भेटले. बृहद्रथ त्यांची सेवा करू लागला. एकदां चंडकौशिक ऋषी बृहद्रथ राजाला म्हणाले–"मुला! मी तुझ्या सेवेने तृप्त झालो आहे. तुला जे पाहिजे ते मागून घे."

"मुनीवर्य! मी जपतप, तीर्थदर्शन आणि पुत्रकामेष्ठी आदि यज्ञ केले, परंतु मला मूलबाळ नाही. म्हणून मला संसारापासून विरक्ती झाली आणि तपश्चर्या करण्यासाठी

मी या अरण्यात आलो आहे. मला आणखी कोणतीही इच्छा नाही." बृहद्रथ म्हणाला.

त्याच वेळी एक आंबा झाडावरून खाली गळून पडला. तो आंबा चंडकौशिक ऋषींच्या बरोबर मांडीवर पडला होता. तो आंबा चंडकौशिकाने बृहद्रथ राजाला दिला आणि म्हणाला–"राजा! तू हे फळ घेऊन जा! तुला मुलगा होईल."

बृहद्रथ राजा तो आंबा घेऊन आपल्या दोघां राण्यांसह राजधानीत परत आला. त्याचे दोघां राण्यांवर सारखे प्रेम होते. म्हणून त्याने तो आंबा मधोमध कापला व अर्धाअर्धा आपल्या दोघां राण्यांना खायला दिला. दोघींना दिवस राहले आणि दोघींना अर्धे शरीर असलेला एकेक मुलगा झाला. एक हात, एक डोळा, एक कान, एक पाय, अर्धे तोंड व अर्धे नाक असलेले ते मूल पाहून दोघी राण्या रडू लागल्या. तेव्हां सुईणींनी त्या मुलांना बाहेर रस्त्यावर फेंकून दिले.

त्या प्रदेशात जरा नावाची एक राक्षसीण रहात असे. ती मनुष्य व जनावरे खात असे. ती त्या अर्ध्या शरिराच्या दोघां मुलांना खायला आली. तिने दोघांचे शरीर जवळजवळ धरल्याबरोबर दोन तुकडे एक झाले आणि एक सुंदर मुलगा झाला. तो मुलगा जोरजोराने रडू लागला. मुलाच्या

रडण्याचा आवाज ऐकून राजा दोघी राण्या व दासदासी त्या बाजूला धावले.

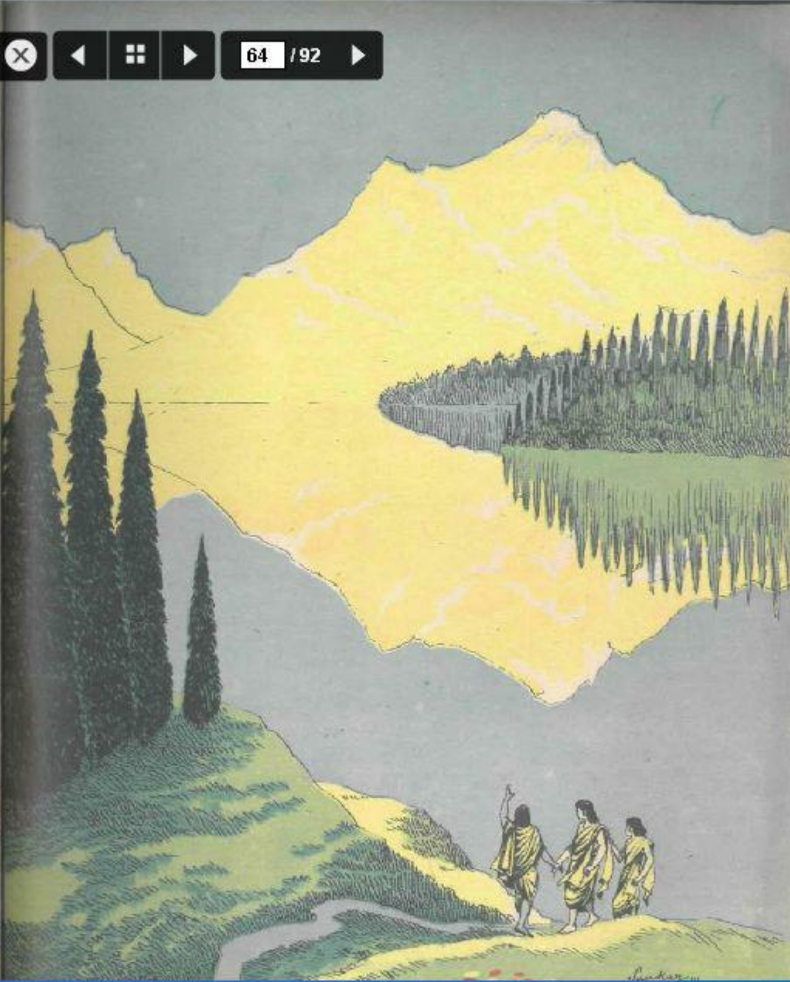
जरा राक्षसिणीला त्यावरून तो राजकुमार असला पाहिजे असे वाटले. तेव्हां तिने मानव रूप धारण करून त्या मुलाला राजाच्या हातात देत घडलेली गोष्ट सांगितली. राण्यांना परमानंद झाला त्यांनी त्या बालकाला प्रेमाने उचलून राजवाड्यात नेले. जरा राक्षसिणीने जोडलेला मुलगा म्हणून बृहद्रथ राजाने आपल्या मुलाचे नाव जरासंध असे ठेवले आणि दरवर्षी जरा राक्षसिणीच्या नावाने त्या दिवशी उत्सव करण्याचे जाहीर केले. जरासंध वाढू लागला तसतसा पराक्रमी निघाला. त्याने एक मागून एक अनेक राजांचा पराभव करून त्यांना तरुंगात टाकले.

कृष्णाने कंसाचा वध केल्याचे वृत्त जेव्हां जरासंधाला मिळाले तेव्हां त्याने मथुरेवर स्वारी केली. कारण कंसाच्या राण्या जरासंधाच्या मुली होत्या.

येथवर जरासंधाचे चरित्र सांगून कृष्ण म्हणाला–"युधिष्ठिरा! जरासंधाचा शस्त्रास्त्राने वध करणे अशक्य आहे. मल्लयुद्धात भीम त्याचा वध करू शकेल. माझ्या म्हणण्यावर तुझा विश्वास असेल तर तू भीमार्जुनांना माझ्या बरोबर पाठव."

"कृष्णा! तुझ्याशिवाय आम्हांला खरा सल्ला देणारा सखामित्र दुसरा कोण आहे. जरासंध भीमाच्या हाती मरेल असे तू म्हणालास की तो मेलाच असे मी मानतो. तू सांगितलेस की मी राजसूय यज्ञ करावा तर तो यज्ञ पूरा झालाच. तू भीमार्जुनांबरोबर राहलास तर माझे दोघे बंधु काय करू शकणार नाहीत? तर मग तुम्ही तिघे निघा आणि विजयी होऊन परत या." युधिष्ठिर म्हणाला.

कृष्ण, भीम व अर्जुन ब्राह्मणाचा वेष धारण करून इंद्रप्रस्थाहून निघाले. वाटेत

कालाकूट, गंडकी, महाशोण आदि नदीनद पार करून पूर्व कोशल व. मिथिला नगर पहात ते पूर्वेकडच्या मगध देशात पोचले. ते गोरथ पर्वतावर चढून गेले. त्यांनी तेथून राजधानी पाहिली. ती एक वैभवशाली नगरी होती. जिकडे पहावे तिकडे पाणी व पशू दिसत होते. नगराच्या चारीबाजूला किल्ल्यासारखे पांच डोंगर होते. म्हणून त्या नगराला गिरिव्रज असे नाव पडले होते.

गिरिव्रजच्या चारी बाजूच्या डोंगरापैकी चैत्यक नामक पर्वतावर नौबत होती. कोणी परदेशी नगराच्या आसपास आल्याबरोबर ती नौबत आपोआप वाजे. म्हणून कृष्ण, अर्जुन व भीम तिघांनी डोंगर चढून प्रथम ती नौबत फोडली. परंतु नगर द्वारावर सशस्त्र शिपाई उभे होते. म्हणून तिथे त्या बाजूला गेलेच नाहीत आणि चैत्यक डोंगराच्या शिखरावर पोचले. तेथून नगराचा कोट ओलांडून ते नगरात गेले.

त्याच वेळी जरासंधाला अपशकुन घडले. त्याने त्या अपशकुनांबद्दल शांत करण्याचे ठरविले. स्नानादि करून तो व्रतस्थ बसला. कृष्ण व भीमार्जुन माळा करणाऱ्यांकडे गेले आणि त्यांच्याकडून एकेक माळा घेऊन ती आपापल्या गळयात घातली. त्यांनी सर्वांगाला चंदन लावले आणि अशा तऱ्हेने ब्राह्मण वेषात ते जरासंधाकडे गेले. जरासंधाने त्यांना ब्राह्मण समजून त्यांचे यथाप्रकारे स्वागत केले. तो अर्घ्य, पाद्य, नैवेद्य देऊन त्यांचा सत्कार करू लागला. तो सत्कार तिघांनी स्वीकारला नाही. ते मौन बसून राहले.

कृष्ण भीमार्जुनांकडे बोट दाखवून जरासंधाला म्हणाला–"राजा! या दोघांनी मौनव्रत घेतले आहे. म्हणून मध्यरात्र उलटल्यावरच दोघे आपल्याशी बोलतील."

"ठीक, तरमग मी मध्यरात्र उलटल्यावरच त्यांचा सत्कार करीन." असे सांगून जरासंधाने त्यांना यज्ञशाळेत पाठवून दिले.

तीन यक्षिणी

एका शेतकऱ्याला मंगल नावाचा एक मुलगा होता. तो बापाच्या शेतीच्या कामाला कधी हातभार लावीत नसे. म्हणून शेतकऱ्याने आपल्या मुलाला कोणता तरी चांगला उद्योगधंदा शिकवून देण्याचे ठरविले आणि मुलाला घेऊन तो निघाला.

तो एकामागून एक कित्येक गावी गेला, परंतु मुलाला एखादा चांगला धंदा शिकविणारा कोणी भेटला नाही. असाच फिरत असता शेतकऱ्याला ऐका मैदानात एक मोठे घर दिसले. शेतकरी त्या घराजवळ येऊन पोचला तेव्हां एक मनुष्य बाहेर येऊन विचारू लागला–"कोण दोघे तुम्ही, आणि तुम्हांला काय पाहिजे?"

शेतकरी म्हणाला–"मी शेतकरी आहे आणि हा माझा मुलगा मंगल. याला कोणता तरी चांगला धंदा तुम्ही शिकवून दिल्यास मी तुमचा फार आभारी होईन."

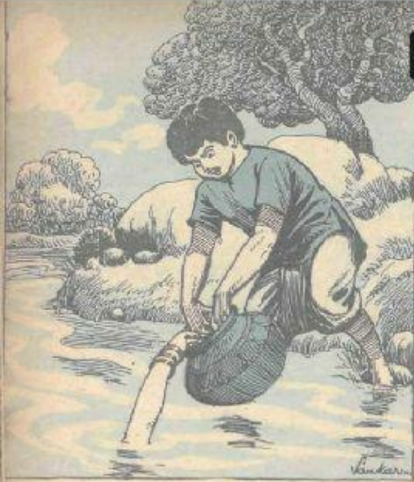
"आम्ही कोणता धंदा करतो हे तुला माहीत नसेल." तो मनुष्य म्हणाला.

"तुमचा धंदा काय वाटेल तो असो, मला त्याच्याशी काही कर्तव्य नाही. तुम्ही आपला धंदा माझ्या मुलाला शिकवून दिलात की झाले." शेतकरी म्हणाला.

"ठीक! आम्ही तुझ्या मुलाला आपल्या धंद्यात प्रवीण करून त्याला तुझ्याकडे पाठवून देऊ." तो मनुष्य म्हणाला.

तो मनुष्य एका सोनेरी टोळीचा सरदार होता. त्याच्या टोळीत चाळीस चोर होते व ते त्याच घरात रहात असत. शेतकरी मुलाला त्या माणसाकडे रहायला सांगून आपल्या गावी निघून गेला.

त्या चोरांनी मंगलला पाणी आणायला पाठविले. मंगल एक मडके घेऊन ओढयावर पाणी आणायला गेला. पाणी भरण्यासाठी मडके पाण्यात बुडवू लागला. तेव्हां

पाण्यातून एका स्त्रीचा हात बाहेर आला मडके धरले. मंगल आपले मडके सोडवून घेण्यासाठी ओढाताण करू लागला. पण तेवढ्यात कोणी तरी त्याच्या डोक्यात एक टपली मारली व पाण्यातून बाहेर आलेला हात नाहीसा झाला. मंगल वर मान करून कोणी मारले हे पाहू लागला तेव्हां त्याला काठावर एक सुंदर घागरी-सारखे भांडे दिसले. ते भांडे स्वच्छ धुवून मंगल चोरांच्याकडे परतला. भांडे पाहून सर्व चोर चकित झाले.

चोरांचा सरदार मंगलला शाबासकी देत म्हणाला–"अरे! तू हे जे भांडे आणले आहेस याची काय किंमत आहे तुला माहीत नसेल. हे विकले तर आम्हांला पुढे आयुष्य-भर आपला धंदा करण्याची गरजच राहणार नाही. तू आपला वांटा घरी घेऊन जाऊन पुढले आयुष्य आनंदाने घालवू शकशील."

चोरांचा सरदार ते भांडे घेऊन एका जव्हेऱ्याकडे गेला आणि त्या भांड्याची जी किंमत असेल ती द्यायला सांगितले.

जव्हेरी म्हणाला–"मी, एवढी किंमत कोठून देऊ बाबा? एका मोठ्या जव्हेऱ्याकडे आपण जाऊ. तो या भांड्याची योग्य ती किंमत देईल." त्या प्रमाणे दोघे त्या मोठ्या जव्हेऱ्याकडे गेले. त्या जव्हेऱ्याने ते भांडे पाहून म्हटले–"आपण राजाकडे जाऊ. महाराज याची जी किंमत सांगतील ती आम्ही देऊ."

दोघांना बरोबर घेऊन तो राजाकडे गेला.

जव्हेरी राजाला म्हणाला–"महाराज! गेल्या वर्षी चोरीला गेलेले भांडे व चोरून नेणारा चोर मिळाला आहे." असे सांगून त्याने चोरांच्या सरदाराकडे बोट दाखविले.

"काय रे, तुला हे भांडे कोठून व कसे काय मिळाले?" राजाने चोरांच्या सर-दाराला विचारले.

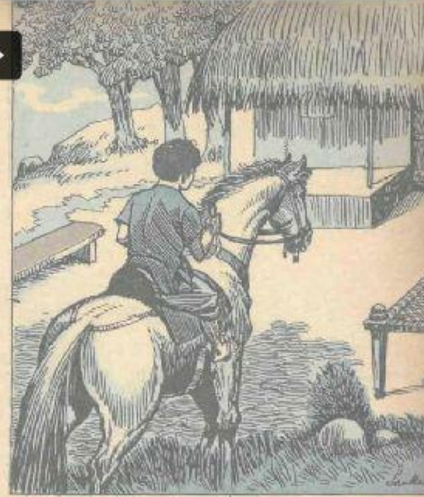
"आमच्याकडे काम शिकायला हा मुलगा आला. हा पाणी भरायला ओढ्यावर गेला होता. त्याला हे भांडे काठावर मिळाले." चोरांचा सरदार म्हणाला.

"तुम्ही काय करता?" राजाने विचारले.

"महाराज! मी खरे सांगतो, खोटे बोलणार नाही, आम्ही चोरीचा धंदा करतो, आम्ही एक्केचाळीस चोर आहो. कालच हा मुलगा आमच्याकडे काम शिकायला आला. त्याला हे भांडे मिळाले." चोरांचा सरदार म्हणाला.

राजाने आपल्या शिपायांना पाठवून सर्व चोरांना धरून आणविले. मंगल राजाला नमस्कार करून म्हणाला–"महाराज! मलाच हे भांडे मिळाले. आपला हुकूम झाला तर मी अशी भांडी दर महिन्याला एक या प्रमाणे आणून देऊ शकेन. पण त्याला एक अट आहे. एका वर्षानंतर या गावातल्या सर्व लबाड जव्हेऱ्यांचा शिरच्छेद करण्याची आज्ञा आपण काढली पाहिजे."

"मी तुला सोडतो आणि तू एका वर्षाच्या आत अशी अकरा भांडी आणून दे. मी तोंपर्यंत या सर्व चोरांना जामीन म्हणून आपल्या कैदेत ठेवून देतो." राजा म्हणाला.

मंगल ते भांडे घेऊन चोरांच्या सर-दाराच्या घोड्यावर बसून दुसऱ्या राज्यात निघून गेला. तेथे तो एका खाणावळीच्या मालकिणीच्या घरी उतरला. म्हणाला–"मावशी! या गावात विशेष असे काय आहे हो?"

"तसं काही नाही रे. पण या गावचा राजकुमार जो वयाने तुझ्याच वयाचा होता नुकताच वारला. त्याची एक समाधी आहे. दररोज रात्री कोणीतरी येऊन त्याचे प्रेत जागचे हलवितो. राजाला त्यामुळे चैन पडत नाहीं." खानावळवाली म्हणाली.

मंगल त्या खानावळवालीबरोबर राजाकडे गेला व म्हणाला–"महाराज मी रात्री राजकुमाराच्या समाधीजवळ पाहरा देतो. मला परवानगी द्या."

"अरे तू खुळा आहेस. आजपर्यंत पाहरेकरी काही करू शकले नाहीत आणि आतां तू काय करणार? पहा, पाहिजे तर." राजा म्हणाला.

मंगल धनुष्य बाण घेऊन राजकुमाराच्या समाधीजवळून थोडया अंतरावर काळोखात लपून बसला. मध्यरात्रीच्या सुमारास तीन पांढरी कबुतरे आकाशातून उडत येऊन समाधीजवळ उतरली. जमिनीला त्यांचे पाय लागताच त्यांचे रूप बदलून त्यांच्या जागी तीन तरुण स्त्रिया दिसल्या. एका स्त्रीच्या हातात एक तांबडी छडी होती. तिने एक पांढरे कापड जमिनीवर अंथरले आणि त्यावर ती काठी मारीत म्हणाली–"यावर वाढ." त्याबरोबर त्या कापडावर चार ताटे वाढून आलेली दिसली. त्यानंतर ती स्त्री समाधीजवळ गेली व समाधीवरच्या दगडाला काठी लावून म्हणाली–"उघड!" त्याबरोबर समाधी खुली झाली आणि पुन्हां काठी आतल्या प्रेताला लावून ती म्हणाली–"उठून बाहेर ये."

त्याबरोबर राजकुमार उठून स्वतःच्या पायांनी चालत आला आणि सर्व मिळून जेवायला बसले.

संधी पाहून मंगलने एक बाण त्या सर्वांच्या दिशेने सोडला. तो बाण राजकुमाराला लागू नये याची अर्थातच त्याने काळजी घेतली होती. तो बाण त्या बाजूला येताच तिघी स्त्रिया कबूतर होऊन उडून गेल्या. त्यांनी बरोबर आणलेले ते कापड आणि छडी राहून गेली. मंगलने ती काठी व कापड उचलून घेतले व राजकुमाराला म्हणांला–"आता तुला या समाधीची काय गरज? चल घरी."

(चालू)

१०८. वक्तृत्वदात्री शिला

आयर्लंडच्या कार्क नामक नगराजवळ ब्लार्नी नावाचा किल्ला आहे. त्याच्या बुरुजाच्या भिंतीत एक शिला आहे. त्याला ब्लार्नी स्टोन म्हणतात. म्हणे, एका जादुगारणीने त्या शिलेला वर दिला होता की जो कोणी या दगडाचे चुंबन करील त्याला ही शिला वक्तृत्वदान करील. परंतु या शिलेचे चुंबन घेणे तितके सोपे नाही. तरी असे सांगतात, चुंबन घेऊन ही शिला तुळतुळी झाली आहे. ब्लार्नी या शब्दाचा अर्थ हांजी हांजी करणारा होतो. आयर्लंडला 'ब्लार्नी लॅंड' देखील म्हणतात.

